

u. fond
na podporu
umenia

 REPÚBLICA
PORTUGUESA
CULTURA
DIREÇÃO-GERAL DO LIVRO, DOS ARQUIVOS E
DAS BIBLIOTECAS

 CAMÕES
INSTITUTO
DA COOPERAÇÃO
E DA LINGUA
PORTUGAL
MINISTÉRIO DOS NEGÓCIOS ESTRANGEIROS

 instituto
português
portugalský inštitút

Preklad a publikáciu z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.
Vydanie diela finančne podporil DGLAB/Kultúra a Camões, IP – Portugalsko.
Obra apoiada pela DGLAB / Cultura e pelo Camões, IP – Portugal.

Nezabudnutelní Os Memoráveis

Copyright © Lídia Jorge, 2014

by arrangement with Literarische Agentur Mertin Inh.

Nicole Witt e. K., Frankfurt am Main, Germany

Preklad, doslov a rozhovor © Silvia Slaničková

Preklad básne *Príde deň* © Anton Pasienska

Predslov © Jozef Adamec

Projektový manažment Zuzana Chudíková

Zodpovedná redaktorka Katarína Jusková

Grafický návrh obálky Júlia Molčanová

Grafický návrh sadzby Aurélia Garová

Grafická úprava Eva Belláková

Kópie novín na predsádky poskytol archív Arq. CD25A.

Slovak edition © Portugalský inštitút

Bratislava 2021

portugal.sk

Tlač EXPRESPRINT s.r.o., Partizánske

Printed in the Slovak Republic

ISBN 978-80-99967-06-0

NEZABUDNUTELNÍ

LÍDIA
JORGE

POZNÁMKA VYDAVATEĽA

Román *Nezabudnuteľní* je fikcia.

Hoci vychádza zo skutočných udalostí a osobností, ide o ich literárne stvárnenie, a tak ho treba vnímať.

Obsah

Predslov

11

Námet

15

Cesta do srdca námetu

43

Scenár

279

Poznámky a vysvetlivky

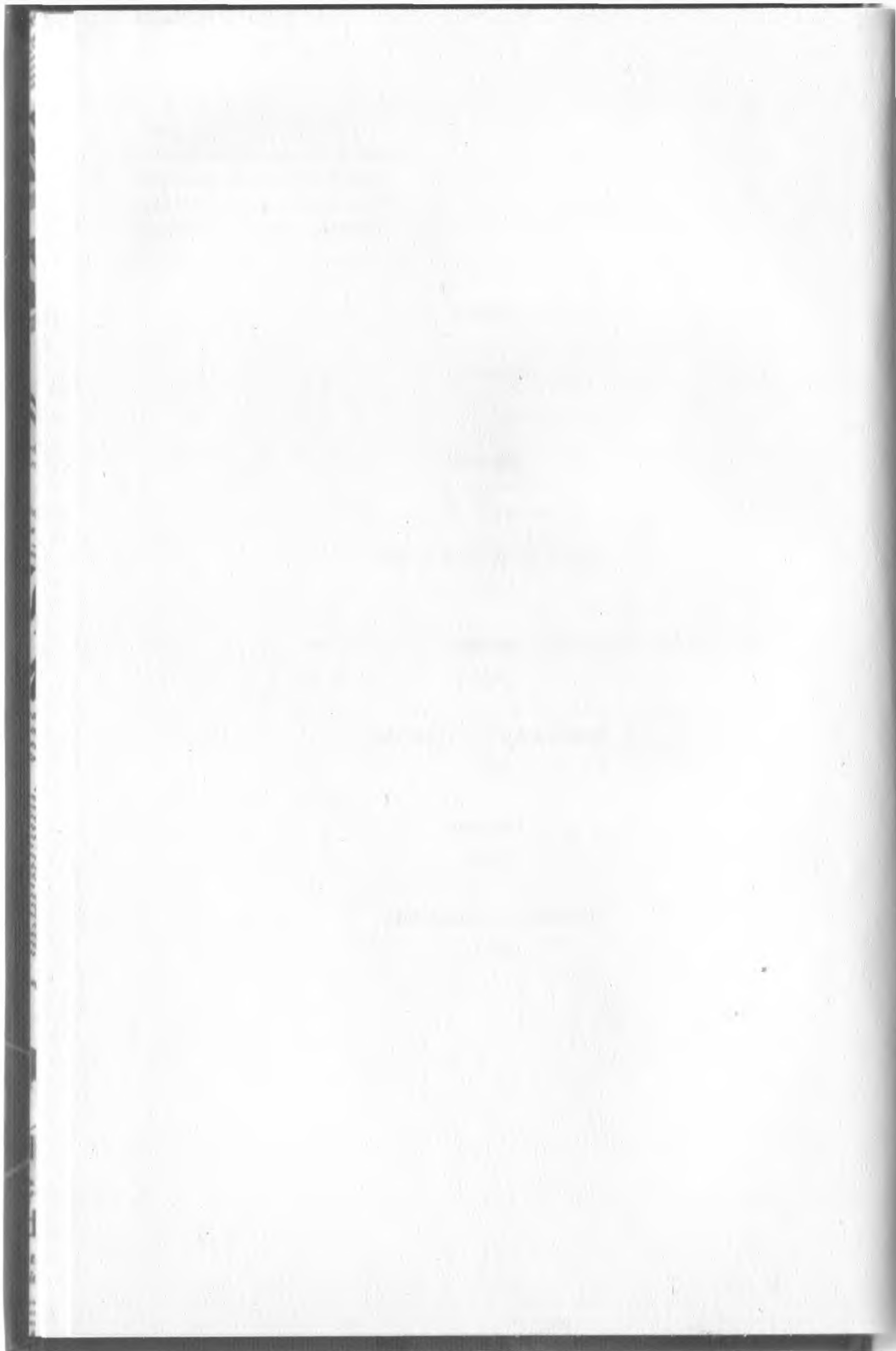
291

Doslov

295

Rozhovor s autorkou

301

Pre mňa

Steny, čo pomaly osočujú

Akýsi únik ponad šum

Ktorý neprestajne prúdi zo všednosti

Lod' ukrytá v lístí

Záhrada, kde sa dobrodružstvo opäť začína

Len pre mňa je jedna ulica v tiesni

Vysoké plamene v mene nás všetkých

ALEXANDRE O'NEILL

Prepáčte, že sa nestretneme v uliciach.

Narodíme sa až zajtra.

Z LISABONSKÝCH MÚROV

„Dejiny... niekedy, hoci sa to stáva zriedka, môžu byť aj príjemným snom, ktorý nás tak uchváti, že stojí za to, aby sme sa po zobudení všemožne usilovali uchovať si jeho obraz v mysli. Uvažujme prakticky. Ak sa náhodou preberieme uprostred jedného z takýchto snov, musíme spozornieť a opatrovať ten mimoriadny okamih, ba dokonca si ho čo najdlhšie uchovať v pamäti v jeho osobitej podobe. Nemám vari pravdu?“ vraví jedna z postáv tohto románu, bývalý americký veľvyslanec v Lisabone. Máte pravdu, pán kolega! Klinčeková revolúcia, a pre nás slovenských čitateľov analogicky naša zamatová či nežná, sú práve takým mimoriadnym okamihom, ktorý sme povinní nielen uchovávať, ale aj odovzdávať do pamäti tým, ktorí ho priamo nezažili a poznajú ho len sprostredkovane.

Klinčeková a nežná revolúcia. Také rozdielne, a predsa také podobné. Už len v ich názve je rovnaký paradox. Adjektívum nesúce v sebe krásu a nehu, substantívum skrývajúce radikálny zlom, a ako historický spoločenský fenomén spravidla sprevádzaný násilím. Tento paradox je však hlboko pravdivý. Obe revolúcie sa uskutočnili mierovou, nekrvavou cestou, zároveň však viedli k radikálnej a zásadnej zmene spoločenských systémov oboch krajín. V mnohom sa však aj odlišovali. V Portugalsku k revolúcii viedol rastúci nesúhlas a odpor k 40-ročnej fašizoidnej diktatúre, brutálne potláčajúcej základné politické, občianske a ľudské

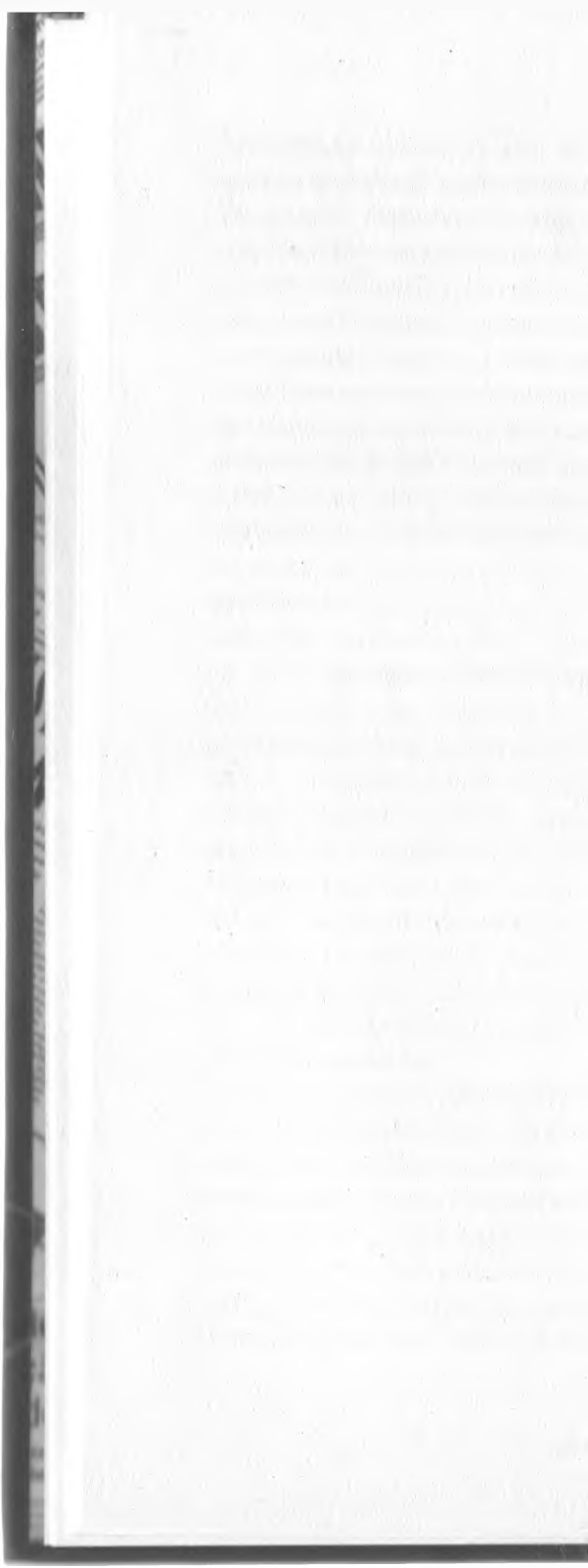
práva. Tento odpor sa periodicky vzopínal a bol potláčaný už od 50-tych rokov a jeho nositeľmi boli komunistická i občianska opozícia, ako aj hnutia študentov a priemyselných a poľnohospodárskych robotníkov. Režim zaviedol krajinu do pasce sociálno-ekonomickej zaostalosti, prehlbujúcej sa „hrdej samoty“ medzinárodnej izolácie a čoraz viac sa zabáral do bažiny koloniálnej vojny vedenej v „zámorských teritóriách“, v prvom rade afrických kolóniách, ktoré začiatkom 60-tych rokov začali ozbrojený boj za národnú nezávislosť. A práve koloniálna otázka a vojna, ktorej dôsledky v podobe rastúcich strát pocítovala každá portugalská rodina, boli katalyzátorom revolučnej zmeny. Bola to armáda, presnejšie mladí dôstojníci (dnes už legendárni „apríloví kapitáni“), ktorí organizovaným vystúpením a zosadením Marcela Caetana 25. apríla 1974 rozťali gordický uzol prehlbujúcej sa krízy a otvorili cestu k demokracii. Aprílová revolúcia však nebola len domácou, portugalskou záležitosťou. Možno súhlasiť s už ustáleným názorom, že znamenala začiatok tzv. tretej demokratizačnej vlny, ktorá sa v nasledujúcom období prevalila takmer 30 krajinami sveta a vyvrcholila pádom železnej opony. A tu sa dostáva do reflektorov dejín aj naša nežná revolúcia, ktorá síce s inými protagonistami, v iných vnútorných súvislostiach a v inej geopolitickej situácii v porovnaní s Klinčekovou revolúciou, zvrhla rovnako dlho trvajúci totalitný režim a otvorila cestu k budovaniu spoločnosti založenej na hodnotách demokracie, slobody a ľudských práv. Cestu, ktorá nás spolu s Portugalskom priviedla do spoločenstva európskych krajín, vyznávajúceho práve tieto hodnoty.

Zo sna, o ktorom hovorí postava románu, sme sa už dávno prebrali. Pochopenie toho, čo sa udialo v apríli 1974 a novembri 1989, je a pre každú novú generáciu bude výzvou. S týmto cieľom kladie otázky i tento výnimočný román (dozrel čas na podobný aj u nás?). Čo sme získali? Je to skutočne to, čo sme chceli? Či dokonca: Za toto sme nebojovali! Dôležité je, že spomínané otázky si môžeme klásť. Že môžeme mať rôzne či protichodné názory (vrátane kritiky revolúcie a toho, čo znamenala

a priniesla), že môžeme hovoriť bez obáv, vyjadrovať a obhajovať svoje názory. Za objavujúce sa pochybnosti, frustráciu a sklamanie nenesú vinu ideály a étos apríla a novembra. Sme to my, čo nesieme zodpovednosť za to, ako naložíme so získanou slobodou. Ideály bratstva a rovnosti, o ktorých spieval Zeca Afonso v Grândole, alebo pravdy a lásky z našich námestí (a tak ako vyše dvestoročné *liberté, égalité, fraternité*), ostávajú ideálmi. Mali by byť však morálnym kompasom, ktorým by sme sa mali viesť v našom myslení a činoch. A sny apríla a novembra si pripomínať a obnovovať práve teraz, keď sme čoraz väčšími konfrontovaní s oživovaním nočných môt, o ktorých sme mysleli, že sú dávno zabudnuté. A ak nebudeme dostatočne pozorní, budeme odsúdení prežívať ich znovu.

Jozef Adamec

bývalý veľvyslanec Slovenskej republiky v Portugalsku

Námet

Bývalý veľvyslanec mal na sebe hodvábný oblek, a hoci to znie zvlášťne, jej cesta za nezabudnuteľnými sa začala v poháriku škótskej whisky, ktorý držal v ruke. Rovnaká tekutina krúžila aj v pohároch jeho spoločníkov, a vari preto sa vo veľkom salóne ozval taký búrlivý smiech, keď hostiteľ povedal najbližšiemu mužovi: „Synak, keď sa teraz hrstka obchodníkov usiluje dokázať, že zem je plochá, dozaista príde niekto a vyhlási, že dejiny sú guľaté. Vidíte, ako ľahko sa dá vytvoriť pekné klamstvo? Zem rovná ako doska a dejiny bez bodu, za ktorý by sa dali uchopiť, celkom ako guľa. Čo ty na to, Bob? Ako vyvrátiš tak šikovne vymyslenú lož?“

Niekoľko okolostojacich sa schuti rozosmialo. Potom zavolali Portugalku, aby sa pobavila spolu s nimi. Opustila kút, kde dovtedy stála, a pridala sa k veselej skupine okolo hostiteľa. Čoskoro ostal v miestnosti iba muž v hodvábnom obleku, jeho krstný syn Robert Peterson a ona, teda ja. Na rozdiel od rozjarenej nálady šíriacej sa zvyškom domu, tu medzi nami pridlho vládlo ticho, až kým ma krstný otec neprivolal priateľským gestom k veľkému oknu. Vonku začali poletovať biele chumáčiky, trochu sa omeškali oproti predpovediam počasia, a bývalý veľvyslanec sa nazdával, že by nebolo na škodu, keby som sledovala ich príchod. Oslovil ma: „Poďte sem, miss Machadová, poďte sa pozrieť, čo nám

padá z oblohy na záhradu.“ Išla som a všetci traja sme očarené a zádumčivo stáli za sklom.

Pokojné rozjímanie nad predzvestou snehu však trvalo len chvíľku. Krstný otec zakrátko precitol a obrátil sa na Boba, akoby vložky ani neexistovali a ja som nestála vedľa: „Mimochodom, synak, čo povedala na môj návrh?“ A začali plánovať ďalšie cesty do púštnych štátov, kde aj po polroku vojna pokračovala bez prestávky a vidiny konca. Odchod bol dohodnutý, medzipristátie sa skončilo. Krstný otec zaryto nástojil na svojom: „Nezabúdaj, že ju na tej misii môžeme ľahko nahradiť. Tisíce rovnakých mladých novinárov teraz smerujú do púšte, aby sa rozprávali s vdovami po mučeníkoch. Čo tam bude hľadať, čo by iné nenášli?“ Rozprávali sa po anglicky a sloveso *bude* patrilo mne. Potom sa muž v hodvábnom obleku rozhovoril o zvrátenej obyčaji prinášať reportáže z bojov.

Sadli sme si.

Hostiteľ rozprával s pohárom v ruke, obracal ho, akoby skúmal ozdobu, a mne napadlo, že tá tekutina vôbec nemusí byť whisky, ale len zafarbená voda. Hovoril nenáhľivo, obracal sa k Bobovi Petersonovi a zdĺhavo rečnil o mrzkom zvyku venovať sa v reportážach ozbrojeným konfliktom, zvyku, ktorým sa nakazil aj Bob a pravdepodobne všetci, čo mu prešli rukami, dokonca i dievča v tejto miestnosti. Znechutený krstný otec začal objasňovať svoj názor na tento žalostný zlozvyk, čo zakaždým zahrňal nepredvídateľný kalendár, bezodkladné povinnosti a nenahraditeľných reportérov. Ale nemajme strach, nikdy nám nebude chýbať materiál, bohužiaľ, masakre a vdovy sa nájdu vždy a všade. Práve preto niekedy treba vyvážiť nemenný zákon recidívy a zamerať sa na krátke prestávky v jeho víre, ktoré sa z času na čas nevyhnutne objavia. Diplomata rozprával metodicky a jednotvárne, akoby samo počúvanie predstavovalo skúšku, keď sa na mňa zrazu obrátil po portugalsky: „Miss Machadová,

už som vravel aj svojmu krstnému synovi, že dejiny nemusia byť vždy iba nočnou morou, z ktorej sa márne usilujeme prebrať, aby sme sa vrátili na začiatok. Niekedy, hoci sa to stáva zriedka, môžu byť aj príjemným snom, ktorý nás tak uchváti, že stojí za to, aby sme sa po zobudení všemožne usilovali uchovať si jeho obraz v mysli. Uvažujme prakticky. Ak sa náhodou preberieme uprostred jedného z takýchto snov, musíme spozornieť a opatrovvať ten mimoriadny okamih, ba dokonca si ho čo najdlhšie uchovať v pamäti v jeho osobitej podobe. Nemám vari pravdu?“

Obrátil sa k Bobovi po anglicky: „Ako som ti už povedal, synak, netreba sa vzdávať. Na začiatok navrhujem súbor piatich či šiestich dielov ako v tom seriáli o starých dobrých časoch, čo si vytvoril ešte ako nadaný mladík, ktorému veci vychádzali lepšie, než plánoval. Volalo by sa to *Bdelé dejiny* alebo ako. Na prvý ukázkový diel, začiatok celého projektu, navrhujem miss Machadovú. Dievčina, ktorá otvorí celý seriál príbehom svojej krajiny, špecifickou udalosťou, ktorá sa odohrala v jej vlasti pred vyše dvadsiatimi piatimi rokmi. Čas neprestajne plynie, rýchlejšie a rýchlejšie, jednodaj sa ženie vpred, nie je tak, Bob? Vezmi si moju radu k srdcu. Mala by sa tam vybrať čím skôr a pozbierať úlomky kvetinovej munície, ešte vždy vkladenej medzi dlažbové kocky lisabonských ulíc. Pošli ju tam, synak, pošli ju tam, kým nebude neskoro. Navrhujem, aby sa seriál volal *Prebudené dejiny*.“

Bývalý veľvyslanec nato zdvihol pohárik do výšky očí a predniesol dlhý prípitok, akoby sa niekomu v miestnosti práve narodilo dieťa.

Ešte som nespomenula, že veľvyslancov dom bol z dreva a zo skla a stál na brehu jedného z dosť prudkých prítokov rieky Potomac, takže dnu bolo zavše počuť žblnkot vody. Rovnako som ešte nepovedala, že navôkol rástli červené duby, ktoré vločky hneď nezahalili, ba naopak, vystavili ich na obdiv ako vatry blčiacce uprostred mokrej zelene. Tieto okolnosti by boli nepodstatné, keby ma tí dvaja Američania odrazu nezaviedli na miesta, kam som sa už nechcela vrátiť, a nechromoval ma čoraz hustejšie

padajúci sneh, na pozadí ktorého v záhrade jasne vystupovali farby. Tie ma načisto opantali. Netrvalo dlho a bývalý diplomat ma oslovil svojou portugálčinou so silným prízvukom: „Miss Machadová, porozprávajme sa. Keď sa udial portugalský zázrak, ešte som nebol vo vašej krajine. Prišiel som až o deväť mesiacov neskôr, keď v lisabonských uliciach vrcholila palba a dala mi riadne zabrať.“ Vtedy sa veľvyslanec opäť schuti zasmial, overil si, koľko whisky má v poháriku, a zakrúžil ním. Dodal: „Veru riadne. Ale prinieslo mi to aj uspokojenie, aké som v živote zažil zriedka. Dnes vám už môžem prezradiť, že som zvíťazil nad tajomníkom v spore, ktorý bol v tých časoch známy pod nezvyčajným názvom. Na chodbách ministerstva zahraničných vecí ho všetci volali *vojna portugalských škrabancov* medzi Henrym a Frankom, čo bolo v jeho prípade príhodné, keďže mu hovorili ľavia hriva alebo hrôzozrašný. O tom sa vedelo tu vo Washingtone, ale vo vašej krajine to nikto netušil. V Lisabone pod moje meno písali *go home soon*, akoby som bol na ťarchu, a zatiaľ na vedľajšie múry maľovali kvety. Práve vtedy, uprostred tej palby, som spoznal vášho otca, miss Machadová.“

Zvonka som cítila vôňu snehu a vnútri, v tomto obrovskom salóne, klíčiace nebezpečenstvo. Bob Peterson ma vzal so sebou, aby som sa mohla trochu porozprávať v rodnom jazyku, opísať po portugalsky hrôzy, ktorých som bola svedkom cestou na cintorín Wadi al-Salam, ale zrazu nielenže sme hovorili o mojej krajine, ale v diaľke sa znezdary objavila postava môjho otca a ja som nadobúdala dojem, že tieto dve témy sú vlastne jedna. Nemohla som tomu uveriť. Bývalý veľvyslanec povedal po anglicky: „Presne tak! Bob vie, na čo myslím.“ Jeho krstný syn neodvetil, iba ďalej počúval. Cestou ma sám varoval, aby som si dávala pozor, lebo od istého veku dokáže každý vážnený muž rozprávať celé eposy a jeho krstný otec ich pozná hneď niekoľko. Nemýlil sa. Krstný otec pokračoval: „Bob dobre vie, že len čo sa vtedy okolo ôsmej ráno rozložila na stole mapa sveta, každý deň na nej tu i tam pribúdali krvavé vlajočky. Kým sme my v noci odpočívali, inde

prebiehali dni plné bojov. Tak fungujú časové pásma a zemské poludníky. Tak to bolo s krvavými vlajčkami. Studená vojna bola na niektorých miestach zeme poriadne horúca. Ale aspoň sme sa nad mapou sveta naučili deliť a odčítavať. Rozdelenie sveta na dve polovice mnohé zjednodušovalo. Prinajmenšom to sme pochopili. A o odčítavaní sme naučili ešte oveľa viac. Hľadeli sme na mapu rozloženú na stole a počítali sme. Aby sme zamedzili väčším stratám tu, museli padnúť dve či tri hlavy tam. Príklady na delenie. Obetovalo sa tridsať životov, aby sa zachránilo trit tisíc, sto, aby prežilo milión. Studená vojna bola ako sporiaci účet. Večný mäsiarsky zákon minimalizovaný na maximum. Tak prebiehalo každé ráno. Zrazu však, keď to nikto nečakal, zjavilo sa na úplnom západe Európy niečo takéto. Presne osem hodín. Vo vašej krajine prebiehali zvláštne nepokoje. Mierová demisia. Nikto neveril nepokojom s prívlastkom mierové. Vytrvalo sme čakali, chceli sme zapichnúť na správne miesto červenú vlajocku, inak to predsa ani nemohlo dopadnúť. Prešli však dva dni a nič vážne sa neudialo. Naozaj odstúpili bez krviprelievania. Celý svet v očakávaní upieral zrak na vašu krajinu. Ako je to možné? Nevídaná udalosť. Bezvýznamný pásik zeme, veľký asi ako uterák, sa odrazu stal pre všetkých žiadanou nevestou. Šachová partia na konferenčných stoloch sa sčista-jasna zmenila. Mapa podzrení sa odvtedy už nikdy nerozkladala rovnako. Zmena však neprišla vďaka množstvu ľudí, ktorí sa tam hneď na ďalšie ráno rozbehli oslavovať, mnohí so zámerom slediť, kuť úklady, vyzvedať a obsadiť vašu krajinu, zásluhu má na nej len a len povaha vášho ľudu.“

Bývalý velvyslanec sa naklonil k podnosu s pohármi v čajníkových rukách, napravil si hodvábne sako, z vrečka ktorého mu trčali pozlátene perá, a po portugalsky dodal: „Vedzte, miss Machadová, že za celý svoj život som nestretol taký rozumný ľud, ako je ten váš. Chudobný, negramotný národ, ktorému ležalo na pleciah päťdesiat rokov diktatúry, s nohami pripútanými k pôde, a zrazu príde štátny prevrat, všetci vyjdú do ulíc, každý vykrikuje svoje fantazmagórie, plány a záujmy, hrozia

si navzájom, telo na tele, hlava na hlave, mnohí majú v rukách zbrane, napokon sa aj urážajú, tlčú a chytajú, ale nezabíjajú sa. Videl som to na vlastné oči. Túto skutočnosť treba objasniť, kým nebude neskoro. Rozumiete mi?“

Nepotrebovala som rozumieť.

Dokonca sa nazdávam, že teraz, o šesť rokov neskôr, si dokážem velvyslancove slová vybaviť vernejšie, než keď som sedela oproti nemu a počúvala ho. V tých časoch mi sotva záležalo na ospevovaní vlastností vzdialeného národa, ku ktorému som patrila iba náhodou. Nepopieram. Tá veľkolepá reč vo dvoch jazykoch, zastretá konverzačným tónom, ktorý sa náhle menil na naliehavý, sa ma netýkala. Išlo o *jeho ľud*. Krstný otec vytváral obraz mierumilovného národa, aký by si želal viesť každý minister, obhajovať každý prokurátor a o aký by sa chcel starať každý kňaz. Rozprával s potláčaným nadšením, akoby tá krajina bola preňho milovanou bytosťou, hovoril o vznešenom ľude, ktorého zbrane mlčali, o prejavoch radosti a veľkých pokojných vzburách a súčasne objasňoval i svoju stratégiu, očakávanie, ktoré opatrne živil, kým sa neutíšia ulice, kde vrel ten vznešený ľud, tromf, čo počas celého roka sedemdesiatpäť poriadne skúšal jeho trpezlivosť. Pamätal si to veľmi dobre. Jeho zmierlivý postoj vtedy neskutočne rozhorčoval štátneho tajomníka, leviu hrivu, ktorý pobúrene vyhlasoval, že poslal do Lisabonu drsného chlapa, no vyklul sa z neho slaboch. Slaboch, ktorý nekonal, ale prednášal. Bobov krstný otec si pobavene spomínal, ako so svojim *staffom* v rozpore s inštrukciami, ktoré dostávali, bez akéhokoľvek razantného priameho zásahu, únavnej nočnej driny a neustálej hry na získavanie informácií a čakanie, čo nikto nezažil, odkedy sa vojna podávala studená, vyhrali partiu. Krásnu partiu. Počúvala som ho, zatiaľ čo sa hore na poschodí smiali hostia, a aj mne bolo do smiechu, najmä keď sa bývalý velvyslanec márne usiloval rozpamätať na meno kvetu, ktorý si Portugalci v sedemdesiatom štvrtom vkladali do hlavni pušiek. Akoby nám

všetkým trom nastavili mysle na spoločné zabudnutie, lovili sme v pamäti jeho názov. Aj ja som predstierala, že si neviem spomenúť. Hostiteľ krútil hlavou: „Akože sa len volali tie kvety?“

Áno, také červené.

Ani jeden z nás si nespomínal. Všetci traja sme napodiv vedeli, že mali zúbkované okvetné lístky, čo vyrastali z dlhého kvetného lôžka na pevnej stonke, a že ich kvetinárky rozdávali hneď ráno dvadsiateho piateho, keď konvoj povstalcov stúpala nahor Baixou, dokonca aj Bob si pamätal, že im ich začala dávať istá predavačka, kým obchádzali námestie, a predsa si ani jeden z nás nevedel vybaviť, ako sa ten kvet volal. Ako to, že neviete? Znepokojeného hostiteľa prekvapovalo, že to slovo nemám vryté do mysle, ale sám dobre vedel, ako to býva, zemepisná vzdialenosť spolu s miešaním jazykov občas vytvorí v lingvistickej pamäti cestovateľov nepredstaviteľné trhliny. Môžu za to synapsie, ktoré v mozgu zdivejú, keď prechádzame z jazyka do jazyka. Ako sa len volal ten kvet? Všetci traja sme upierali oči na strop, kým sa Bob neodhodlá. Bob náhle pochopil, podujal sa zakročiť, vyskočil zo stoličky, otvoril spojovacie dvere, vyšiel na poschodie, odkiaľ sa ozýval smiech, a vrátil sa aj s menom kvetu. Červená sa. Bolo to trápne. Ako sme mohli zabudnúť na to, že išlo o *carnations*? *Red carnations*? Povedal to po anglicky.

Aj bývalý velvyslanec sa zahanbil.

Klinčeky, samozrejme, že klinčeky. *How awful, it's carnations, of course, dear Bob!* Ako to, že si nedokázal spomenúť na názov toho kvetu? Ako? Vtedy sa v kresle obrátil ku mne: „Viete, miss Machadová, ak sa vrátite do Lisabonu a budete hľadať medzi všadeprítomnými malými dlažbovými kockami, uvidíte, že ešte nájdete zvyšky tých okvetných lístkov, jedinej munície, po ktorej siahol váš ľud, aby zvrhol starých vodcov a aby si navzájom porozumel. A to prinúti k zamysleniu aj človeka, ktorý navštívil vela kútov sveta a bol svedkom mnohých príbehov. Ešte rok predtým sa na štadiónoch Santiaga de Chile odohralo všetko presne tak,

ako sme boli zvyknutí. Miesta plné hrôzostrašných spomienok. Napríklad ten chlapec, čo skladal a spieval balady, a oni mu rozdrvili pažbou prsty a vpálili do tela štyridsaťštyri guliek, vskutku odporná kratochvíla. Páchatelia toho zvrhlého skutku napísali priateľom, že desať guliek dostal, aby nespieval, desať, aby nepísal, desať, aby neskladal piesne, desať, aby nerozprával, a posledné štyri, aby to vyzeralo ako dielo Spojených štátov. Štyri guľky do hrude. Dôvod na posledné štyri bol ozaj hanebný. Pamflet z mäsa a krvi, ktorý spísali Čilania, ale obiehal po svete, aby zvalil vinu na nás. Všetci dobre vieme, ako to býva, pod zámkou uchvatiteľa sa zobrazuje jeho obeť. Veľmi citlivo. Ale prípad vašej krajiny bol iný, jedinečný. Portugalské zbrane, portugalská revolúcia, láskavi, štedrí a mierumilovní ľudia, ktorých jedinými nábojmi boli kvety. Rozumný ľud. Viete, miss Machadová, keď som počul vaše meno v reportážach CBS a všimol som si váš ľahký prízvuk, vaše priezvisko a talent mi pripomenuli ten národ, tie časy a stĺpčeky vášho otca Antónia Machada.

Vášmu otcovi som veľmi zaviazaný, viete o tom? Osobne sme sa nikdy nestretli, ale dobre som ho poznal, presne tak, ako by sa ľudia mali poznať, prostredníctvom starostí, ktoré ho trápili a vyriekol ich nahlas. Dobrého priateľa, slečna Machadová, spoznáte podľa toho, že má odvalu dať sa spoznať skrz-naskrz. To bol jeho prípad. Dobre si pamätám stĺpčeky Antónia Machada, muža, ktorý na poslednej strane svojich novín predpovedal budúcnosť. Dva stĺpce. Mnohí čítali, čo predvídal. Deň za dňom prorokoval a prorokoval, a ja ako zástupca cudzieho štátu som sa usiloval rozlúštiť jeho proroctvá, prekabátiť ich a rád som využíval jeho vešdecké schopnosti. Napokon, autor stĺpčekov, ktorý neprorokuje, nestojí za veľa, nemyslíte, slečna Machadová?“

Počula som, ako ma Bobov krstný otec oslovil.

Počula som ho a uvedomila som si, že nemám chuť preliecť ani slovkou, čo by ma spájalo s dávnou históriou, ktorú som poznala do vyčerpávajúcich podrobností, a kým hostiteľ

hovoril po anglicky o otcových stĺpčekoch, prvé jesenné sneženie vonku už ustávalo a obrysy stromov sa viac nedali rozoznať. Velvyslanec pokračoval: „Zvláštne, miss Machadová. Sotva som vo februári sedemdesiatpäť prišiel, António Machado už napísal, že som Atilov kôň nazývaný kapitalizmus a kam dopadnú moje zadné nohy, tam vyschne tráva a budú zomierať slobodní ľudia. Isteže, používal priveľmi zafarbený jazyk, no mne sa tie farby páčili. Vďaka nim som sa dozvedal, čo ľudia vidia aj čo si namýšľajú. Keď si človek prečíta podobné obvinenia na svoju adresu, musí si dôkladne overiť, z čoho má vyrobené podošvy topánok. Nič viac. Inak mi pramálo záležalo na tom, čo blázni čarbú po múroch. Dôležité bolo, čo si myslia múdri ľudia. Váš otec, muž, ktorý videl do budúcnosti, k nim patrila a vela o mne písal. Vyžíval sa v tom, že ma nemal rád. O pol roka neskôr, na jeseň sedemdesiatpäť, dokonca napísal, že zastupujem všetkých, ktorí sa rozhodli vymazať tú pieseň, pieseň, čo dala znamenie na začatie povstania v sedemdesiatom štvrtom, na úvod v nej zneli kroky, pomalý pochod, vidiecky zbor spieval o akomsi strome...“ A hosťiteľ bezradne pozrel na Boba. „Akože sa volala tá pieseň, Bob? Ten pomalý pochod. Začínal sa krokmi.“

Ale akými krokmi?

Napočudovanie si v danej chvíli ani jeden z nás nevedel vybaviť meno tej piesne. Opäť nás zradila pamäť. Kedysi sme ho vedeli všetci, dokonca aj Bob Peterson, ktorý nikdy nebol v Portugalsku, ale zachytil, že v programoch Svetovej hudby púšťajú akúsi country skladbu. Kto v civilizovanom svete by si to nevšimol? Kto sa aspoň jeden jediný raz nezapočúval do zvuku tých krokov? Bob mal v sedemdesiatom štvrtom pätnásť rokov, žil v srdci Alabamy, v hlave mal iba bejzbal, a napriek tomu postrehol portugalskú pieseň začínajúcu sa krokmi akýchsi ľudí, ktorých si Američania predstavovali, ako štvaní vlkami a celí otrhaní so storočným oneskorením konečne mieria v spoločnom objatí k posvätnému brieždeniu výroby a bratstvu slobodnej kúpy

a predaja. Láskaví, empatickí Američania. Za úsvitu na druhej strane mora si naozaj skupina otrhaných Európanov, nevelmi odlišných od tých, čo zavše emigrovali do Kalifornie s prázdnyimi vreckami, strastiplne dobýjala cestu k blahobytu v ťažkých okovaniých topánkach. Zvuk tých krokov. Ako je možné, že Portugalka, čo tu sedí s nimi, sa nepamätá? Robert Peterson si, pochopiteľne, nemusí spomenúť, ale Portugalka, čo predstiera, že nevie, tá by si veru mala. Krstný syn sa opäť postavil, aby vyšiel na horné poschodie. Podráždený a dotknutý. Bývalý veľvyslanec však chápal moju amnéziu. Bob ju zatiaľ častoval rozličnými menami. *A trick*, trik, obyčajný a nemiestny. Je nezdvorilé tváriť sa, že nevie. Že si nepamätá, ako sa volajú tie kvety, že si nepamätá názov piesne. Bobove hnedé oči potemneli. Čo sa tam u krstného otca dialo medzi nami dvoma? Jednoducho sme zápasili. Pokojne sme si merali sily, ticho a nenápadne, hoci tvárou v tvár skutočnému predmetu rozhovoru na tom vôbec nezáležalo. Bob vyšiel na prostredné poschodie sídla a po návrate po anglicky povedal: „Nepotrebujeme tvoju pomoc. Hore je, našťastie, človek, ktorý nosí v hlave onomastický slovník revolúcií. Stačilo spomenúť Portugalsko a razom odpovedal.“ Bob podal krstnému otcovi papierik a ten prečítal: „*Gan-do-la*.“

Hláskoval nápis na papieriku, niekoľkokrát pokrúžil zvyškom tekutiny na dne pohárika a zahľadel sa na mňa s nekonečnou trepezlivosťou. Bob sa mu prihovril, akoby som tam ani nebola: „Sledujte, krstný otec, ako bude tvrdiť, že ani nevie, či je *Gandola* strom, alebo mesto. Nedá sa nič robiť, vzpiera sa a nechce sa zapojiť. Rozumiete? Nepamätá si *Gandolu*, nepamätá si klinčeky. *She's quite a flaky person, my dear uncle. That's the truth.*“

She som bola ja.

Krstný otec sa však narodil o tri desaťročia skôr než Bob a navyše bol zručný vyjednávač, kým Bob bol iba podráždený muž, čo sa cvičil v sebaovládaní a dokázal s kamennou tvárou rozprávať spomedzi sutín, na ktorých sa vršili päťdnové mŕtvoly. No rýchlo to vzdával so živými. Hostiteľ, naopak, ožil, natiahol

ku mne svoju kostnatú ruku a ja som cítila, ako mi ňou bráni v úteku.

„Pozrime sa na to. Ako sa vlastne voláte?“ opýtal sa. „Povedzme si to otvorene, Ana Maria Machadová. Onedlho si už nikto nebude pamätať, čo znamenali tie kroky, na ktoré si nespomínate. Viem, že všetko sa odohralo dávno, prv, než ste sa narodili, pred počiatkom sveta, vášho sveta, ale i tak to stojí za úvahu. V niečom sa tá záležitosť vymyká z pravidla. Nevidíte, ako nám v pamäti pretrvávajú hrôzostrašné spomienky, ale tie radostné ihneď blednú?“ Hostiteľ položil otázku, akoby odpovedal niekomu, kto ho prerušil: „Myslíte si, že ľudská myseľ je dôsledne nastavená, aby zabúdala na dobré? Na okamihy, keď svetom preletí anjel radosti? Keď ľudia na chvíľu upustia od svojej zvyčajnej surovosti? Okamihy, keď priateľský anjel ľudskosti ukáže svoju tvár? A zamáva nám nad hlavami jemnými krídlami? Prizve nás k svojmu stolu? Myslíte si to, miss Machadová? Ak nie, prečo nechcete s tým anjelom spolupracovať? Prečo? Odpustite, ak na vás príliš nalieham.“

Za oknom prestalo snežiť.

Rozprestreté konáre dubov a briez sa stratili v bielobe záhrady. Z vedľajšej miestnosti zaznievali kroky a slová na rozlúčku. Ako je to možné, prebleslo mi hlavou. Už? Tak skoro? Objavil sa čašník, naznačil hostiteľovi, aby išiel za ním, a ten zamieril ku vchodu. Bob sa tam vybral tiež. Hostia, dvesto dobre naladených ľudí, sa lúčilo s hostiteľkou, nocou sa ozýval hluk, smiech a vrava. Bývalý veľvyslanec sa rýchlo vrátil, akoby nás ani neboli prerušili, a Bob mu kráčaľ za päťami ako páža. Nazdávala som sa, že by sme mali nasledovať príklad ostatných hostí, rýchlo sa rozlúčiť a odísť, aby sme využili, že prestalo snežiť. Ale nie. Ocitli sme sa uväznení v salóne. Hostiteľ nadviazal tam, kde prestal: „Prepáčte, miss Machadová, že sa s vami rozprávam o takých nezvyčajných témach. Musím ešte dodať, že žiarivé bytosti len zriedka preletia ponad zem, a ak sa to aj stane, zaraz zmiznú, svet

sa ponorí do temnoty a my s ním. Ubezpečujem vás, že nie sme viac než siluety habkajúce v tme. Všade som bol toho svedkom. Okrem jednej výnimky. Napokon, Bobovi som o tom už hovoril.“

Bob Peterson si sadol.

Krstný otec pokračoval: „Miss Machadová, rozhodnite sa celkom slobodne. Povedal som všetko, čo som chcel. Z mojej strany ide najmä o obdiv k obyvateľom vášho mesta. Z oblokov našej rezidencie som sledoval rytmus ich života a každým dňom som si ten ľud, váš ľud, väčšmi a väčšmi vážil. Vedel som, že keď nastane hodina pravdy a pomínie lisabonské šialenstvo, ako ho pomenoval korešpondent *The New York Times*, odložia zbrane do skriň a navzájom si odpustia. Vedel som, že Portugalci zabudnú na urážky bývalých fízlov, tí zase zabudnú na urážky vzbúrencov a čoskoro sa bok po boku usadia v rovnakých reštauráciách a baroch, potom si podajú ruky a všade zavládne pokoj ako kedysi. Odpustia si navzájom i sami sebe, ako majú vo zvyku. Starosvetské rytierske gestá, ktoré sa jedného dňa, ak ich správne rozpovieme, budú pokladať za moderné. Úprimne dúfam, že sa to stane, lebo Bob dokáže stvárniť tú jedinečnú šťastnú chvíľu, využiť svoju loveckú metódu ako kedysi, keď zamladi chodil za chlapmi, čo prežili Normandiu, a oni mu jeden za druhým rozprávali o vylodení. Alebo keď prostredníctvom svedectiev predavačiek z bulvárov opísal vstup spojencov do Paríža. Videli ste to, poznáte celú Bobovu prácu.“ Náš hosťiteľ sa tváril ako staviteľia mostov a priehrad. „Vymyslel som to asi takto,“ pokračoval. „Najprv tam pôjdete vy a vytvoríte hrubý náčrt, potom pricestuje Bob so zvyškom tímu a nakrútiť všetko kúsok pó kúsok už s konkrétnou predstavou, kde bude strih a aký má byť výsledok. *Clean, cleanissimo*. Mesiac dostanete vy, mesiac Bob, celkovo postačia tri mesiace. Teraz by ste mohli moju ponuku predbežne prijať a zvrtnúť sa na opätku. Ale ako som povedal, nechcem na vás tlačiť.“

Zdalo sa, že hostiteľ skončil, ale v jeho návrhu som rozpoznávala skôr Bobove plány než jeho vlastné. Pokiaľ som vedela, v tejto oblasti sa nevyznal, a tak nemal vlastnú metódu. Hlas mu poklesol, vyznieval akosi konečne a náznak vážneho tónu ma miatol, lebo mohol znamenať, že zoči-voči mojej neobľomnosti sa vzdal, ale rovnako mohol vyjadrovať apoteózu prameňiacu z presvedčenia, že napokon privolím. Nevedela som, ako si ho mám vysvetliť. Bývalý velvyslanec zatiaľ navrhol: „Ideme teda hore, miss Machadová?“

„Áno, poďme,“ odvetil jeho krstný syn.

A tak som išla s nimi.

Bob sa vyznal v dome ako vo vlastnom a viedol nás hore. Všetci traja sme mlčky stúpali po schodoch na horné podlažie. Nikto nepovedal ani slovko. Uprostred schodiska sa mi zdalo, že nebezpečenstvo pominulo. Bob vedel, že moje odmietnutie je definitívne a nemienim o ňom diskutovať. Cestou mi napadlo, že aj keby sa Bob, celkom pochopiteľne, nechcel vzdať projektu, riešenie je jednoduché. Z prvého príbehu jednoducho vynechajú mňa. Neplánovali azda štyri, päť či dokonca viac dielov? Prečo tak veľmi záležalo na tom prvom? Prečo mal byť vlastne prvý? Kráčali sme nahor, až sme prišli na miesto, kde bolo cez svetlík vidieť, že hostia odišli práve včas, pretože biele vločky opäť zhustli, už neviseli vo vzduchu, ale leteli šikmo k zemi, akoby s nimi niekto hral guľôčky.

Ocitli sme sa v polkruhovom priestore, ktorý slúžil ako knižnica a dozaista i súkromná pracovňa hostiteľa. Aj tu bolo teplo ako na Antilách, odkiaľ s niekoľkohodinovým oneskorením priletel Bobov krstný otec. Ešte vždy mal na sebe oblek, v ktorom cestoval, a čašník nás nasledoval ako na začiatku. Na stole ležali kôpky papierov a obálok a dopadalo na ne svetlo žiarovky. Hostiteľ pristúpil k stolu a začal mi klásť otázky, naoko mieril nam, no jeho úmysel sa ani zamak nezmenil. Zakrúžil tekutinou

v novom pohári, zdanlivo odbočil od témy a opýtal sa: „Miss Machadová, skôr ako vám ukážem, čo pre vás mám, rád by som sa niečo dozvedel.

Neviete náhodou, či Carvalho ešte žije?“

Opýtal sa po portugalsky a prinútil ma, aby som sa opäť sústre-
dila, pretože slovom *carvalho* určite nemyslel strom, išlo o prie-
zvisko, hoci ja som si nepamätala nijakého Carvalha. Tentoraz
som zábudlivosť nepredstierala, naozaj sa mi nič nevybavovalo,
a tak, celkom naopak ako na prízemí, som sa tvárila, že si spo-
mínam, a neurčito som odpovedala, že áno, myslím, že ešte žije.
Veď prečo by nežil? Hostiteľ mi pomohol: „Hovorím o Carvalhovi,
ktorý naplánoval štátny prevrat a napokon plán krok za krokom
splnil. Génus. *The Portuguese red oak, you know? The biggest one?*
Aj ja sa domnievam, že ešte žije. Antunes však už nie. Z dôve-
ryhodného zdroja viem, že zomrel. Škoda, mal dobrú hlavu,
výborne mu to páľilo, vynikajúco písal, i keď používal priveľa slov.
Myslel lepšie než debatoval, často sme sa rozprávali, a teraz už nie
je medzi nami. Zato Lourenço vyzerá živý a zdravý, však?“

Krstný otec sa uprostred pracovne zadumal.

„Hovorím o národe, ale národ má svoj podpis. Lourenço
je jedným z tých, ktorí ten podpis tvoria. Niekoľkokrát sme spolu
obedovali. Žije. Žije Lourenço, národ i Carvalho, zomrel Antunes
a Salgueiro. Takveru, Salgueiro už nie je medzi živými. Jeho osud
podistým poznáte. Bol to čestný muž, keď odišiel, mal len štyri-
dsaťsedem rokov. Štyridsaťsedem rokov – a opustil nás. Panebože,
zomrel ešte ako chlapec. Tí mŕtvi muži boli skvelí, celý ľud bol
skvelý, v tom čarovnom meste som strávil najlepšie roky života
a vykonal som tam svoju najdôležitejšiu úlohu. A zanechal som
v ňom mnoho blízkych priateľov. Všetci ešte žijú. Pri niektorých
sa mi ani nechce veriť, že by raz mohli zomrieť. Ak sa to stane,
bude to značiť, že aj ja môžem zomrieť, a neverím, že ten okamih
príde.“

Krstný otec sa opieral o stôl kúsoček od Boba, oslovoval hlavne Jeho a smial sa na vlastných slovách. Ak niekto z nich zomrie, opakoval, bude to znamenať, že aj ja som smrteľný. Tak veľmi veril vo vlastnú nesmrteľnosť, že si už vybral aj krištáľové kreslo, na ktorom bude naveky sedieť. Jeho dobrá nálada rástla úmerne s tým, ako sa vypytoval na toho a tamtoho a dozvedal sa, že ešte žijú uprostred milého portugalského národa. Mená rozličných živých ľudí mu prinášali uspokojenie. Pozorne som ich počúvala, a až teraz som pochopila, prečo som nepoznala ani jedno priezvisko. U nás doma ľudí totiž odjakživa nevolali pravými menami, ale prezývkami, ako to zaviedla žena Antónia Machada. Bývalý veľvyslanec rozprával a mne sa pred očami odvíjal celý zoznam domáckych pomenovaní. Množstvo veľmi osobných prívlastkov, ktoré som dobre poznala z otcovho domu, ale nech som sa akokoľvek usilovala, nedokázala som ich pričleniť k správnym osobám. A vlastne ani nebolo treba, krstný otec zjavne kládol iba otázky, na ktoré už poznal odpovede. Veľmi dobre vedel, kto žije, kto zomiera a kto už zomrel. Prečo teda, opretý o knižnicu v polkruhovej miestnosti s Bobom po boku, nepretržite predlžoval večerné stretnutie?

Krstný otec spokojne držal pohár a ja som sa presvedčila, že jeho whisky nie je iba zafarbená voda, lebo čašník vchádzal a odchádzal a zakaždým nám nalieval z tej istej fľaše. Hostiteľ nemal cez oblek prehodený ani ľahký kabát, nespomenul, že popoludní začalo snežiť o pol druhu hodiny neskôr a teraz prišla búrka o dve hodiny skôr. Sústredil sa iba na jednu tému. Vyjednávateľ sa počas večierky vrátil k dávnej utkvalej myšlienke a na všetko ostatné zabudol. A ja som mala v tej myšlienke zohrať svoju úlohu. Bobov krstný otec usúdil, že najlepšie bude, keď sa zdržíme až do noci, kým metelica neustane.

„Urobte si tu pohodlie, ja s Bobom zatiaľ ideme dolu,“ navrhol mi.

Či fujavica dorazila privčias, neskoro alebo akurát, hostiteľ si v skutočnosti pre dcéru muža, čo predpovedal budúcnosť, pripravil prekvapenie. *Et voilà*, povedal s južanským pátosom.

Bývalému velvyslancovi na tej záležitosti nesmierne záležalo, i keď ostatní by ju pokladali len za obyčajnú bezvýznamnú spomienku. Preňho však mala nevyčísliteľnú hodnotu, vznikla v tom nevzdelanom, chudobnom, vznešenom, nepoddajnom, mŕkvom, neobyčajne húževnatom národe, ktorý kedysi brázdil šire moria, dostal sa až do Japonska a oboplával celý svet, a teraz, po toľkých príkoriach, sa vrátil k svojmu spevu, podľa dohody zložil zbrane a dodržal dané slovo. Tešilo ho, že kedysi žil medzi tými ľuďmi. Bol rád, že nedovolil, aby sa z nich v sedemdesiatom piatom stali pokusné králiky. Zabránil Henrymu levej hrive, aby z toho mierumilovného národa urobil európske očkovacie územie. Nedovolil mu, aby ho zmenil na pole, kde zasejú socialistickú baktériu, aby slúžila Európanom ako dokonale odstrašujúci príklad. Akúsi novú Kubu, ktorá privodí Londýnu a Parížu rovnaké utrpenie ako Severoameričanom *muchachos* z Havany, čo im na prahu vyfukujú do tváre dym z cigár. Veru áno, v máji sedemdesiatpäť bola už nachystaná injekcia do portugalskej kože. Levia hriva ju vlastnoručne pripravil. On tomu však zabránil, vyhral, videl, ako prichádza zmena, zhodnotil povahu obete a dospel k záveru, že ten pokojný, mierumilovný ľud, ktorý nezdolá zima ani hlad, bieda ani nedostatok vzdelania, s čiernymi fúzmi a podbitými topánkami si nezaslúži, aby ho odsúdili do smutnej úlohy očkovacej látky. „Miss Machadová, už vás niekedy očkovali? Viete, čo je vakcína z klinického hladiska? Nemáte náhodou na ruke alebo na nohe znamienko po očkovaní proti kiahňam? Vidím, že áno. To isté sa skoro prihodilo vašej krajine. Stal by sa z nej kúsok zvrastenej kože, kadiaľ vstrekli do tela vakcínu. Chápete, čo by nasledovalo? Presne tak,“ povedal bývalý velvyslanec a hneď nato vyzdvihol, akú významnú úlohu zohral on sám. Ak by v boji portugalských škrabancov, ako nazvali túto škriepku, nepresadil svoj názor, od sedemdesiateho piateho by sa európsky kontinent vyvíjal celkom ináč. Tá záležitosť rozhodne nepatrila do rozkošného zápisníka ozdobeného sušenými kvetmi a hodvábnym papierom. A istotne sa v ňom neukrýval recept na prípravu karamelizovaných hrušiek. Práve naopak, ale, našťastie pre všetkých, sa to nestalo.

Bolo zvláštne, s akou hrdosťou krstný otec rozprával o víťazstve nad svojím protivníkom.

Bezpochyby vyhral. Trval však na tom, že Európa mu nie je zaviazaná, jeho vlastná krajina mu nie je zaviazaná, vlastne nikto mu nie je ničím zaviazaný. Konal výsostne v súlade s výkonom svojej funkcie. Teraz chcel iba ukázať, že aspoň raz v živote bol súčasťou priaznivého vetra dejín. Že aspoň raz sa nachádzal v správnom čase na správnom mieste, keď anjel pokoja prelietal ponad krajinu dcéry Antónia Machada, a ten príbeh stojí za to, aby ho Bob vyrozprával prostredníctvom svojej kamery. Bol by prvým zo šestice epizód *Prebudených dejín*, alebo akýkoľvek názov Bob zvolí, dôležité je len, aby v ňom bola zachovaná myšlienka, že z času na čas nejaká láskavá bytosť ožiari ako blesk pochmúrnu temnotu zeme. Hostiteľ oslovil po anglicky Boba: „Prepáč, že sa rozprávam iba s tvojou priateľkou.“ Potom potľapkal kôpky obálok, čo sa rozsypali, a opäť ich navršil na seba. Vybral jednu kôpku, zväzok listov previazaných motúzikom, a počula som, ako mi vraví: „Toto som vám chcel ukázať. Uvidíte, že na svete existujú udalosti, ktoré stojí za to si zapamätať, príbehy, ktoré sa končia dobre, s bielou vlajkou vztýčenou nad mestami. Ale rozhodnite sa sama. Sem sa posaďte, miss Machadová, takto,“ pobádal ma hostiteľ, prichystal mi stoličku, umiestnil ju k lampe a prinútil ma sadnúť si, aby si bol istý, že objekt a subjekt sú pevne spojené. Krstný otec a jeho zverenec sa zberali dolu.

„Máte tu príjemné teplo, kávu i čaj, cítte sa ako doma, miss Machadová.“

Ocitla som sa tvárou v tvár nebezpečenstvu.

Patril k nemu aj stôl pokrytý hrbami obálok. Chvilu som vyhodnocovala situáciu a príslušné prvky. Napokon som usúdila, že nebezpečenstvo v skutočnosti možno ani neexistuje. Stačí, ak sa nedám zviest klamlivými príkazmi, aké začne vydávať srdce, keď naň nedávame pozor. Napokon, kým prečítam štyri-päť správ,

krstný otec si už pôjde ľahnúť, Bob Peterson ma počká na prízemí a všetko sa obmedzí len na letmé nahliadnutie do korešpondencie z dávnych čias, keď si ľudia ešte posielali listy. Prečítam najviac štyri či päť hárkov z desiatok ukrytých v obáľkach na prvej kôpke a potom odídeme. Bob pristaví auto, parkuje v garáži v záhrade, takže je chránené pred snehom, a odvezie ma späť. Prejdeme cez Dupont Circle, obídeme Black Fox Lounge, až prídeme k dverám môjho malého bytu na 1917 S Street, a ak bude vhodná príležitosť, vojdeme dnu. Tieto predstavy mi vírili myslou. Nijaké nebezpečenstvo, žiadny strach, neexistovala hrozba, neexistovala smrť, púšte kdesi v dialke v tomto čase ešte zahalovala tma. Sadla som si a začala som otvárať obálky. Otvorím ich zo šesť, sedem, určite ich prečítam rýchlo, vlastne ich iba preletím očami. Mýlila som sa.

O dve hodiny nato som už mala prečítaných tridsať, osemdesiat, možno sto listov. Azda aj stopäťdesiat. Postupne som strácala pojem o čase.

Prvé listy, ktoré som vytiahla z hrubého zväzku a otvorila, sa mi videli všedné a vari ani nemali čo robiť v osobnej zbierke diplomata. Odosielatelia ich posielali na súkromné adresy a na prvý pohľad nijako nesúviseli s velvyslanectvom. Pozvánky na čaj alebo na večeru a medzi nimi pamiatky, aké si domáce panie zvyknú schovávať medzi ponožky v spodných policiach skriň, rozličné obrázky svätých a nesúrodé fotografie, ktoré niekto poslal jeho excelencii bez zjavného dôvodu či vysvetlenia. Tvorili úctyhodný zväzok. Odložila som ich nabok, nezaujímali ma. Listy na druhej kôpke boli bez adresy, čo znamenalo, že ich pisatelia odovzdali osobne. Kým prvé správy mohli pochádzať rovnako z pokojných ako z pohnutých čias, listy z druhého balíčka, alebo aspoň tie, ktoré som náhodne otvárala, živo odzrkadľovali rozpad jedného režimu a prechod na druhý. Listy boli napísané po portugalsky, súviseli so situáciou v Portugalsku a spomínali sa v nich portugalské mená, a predsa skončili tu, v dome z dreva a skla na brehu

Jedného z prítokov rieky Potomac, kde prinášali osobné svedectvo o mierovom prevrate spred takmer tridsiatich rokov.

Obálky, ktoré som otvorila, mali bežný formát a obsahovali listy opisujúce krízové situácie, aké prežívali viaceré rodiny, konkrétne príbehy útekov, vyhostenia, zúfalstva, strát, krívd, správy navrátilcov z Afriky, ktorí netušili, kde sa nachádzajú ich blízki, dokonca i príbeh ženy, ktorá nevedela, kde je jej manžel, a dcére objavila pod pazuchou nádor veľký ako mandarínka. Čo teraz? Kam ísť do nemocnice? Funguje vôbec nejaká? Riadky napísané bezradnými ľuďmi. Zvláštno však bolo, že ani z jedného listu nevyznievalo pobúrenie či zlosť, iba nárek, zavše až rytmický, takže celá kôпка bola akousi hromadnou žiadosťou adresovanou nie človeku, ale božstvu. Príbehy boli také živé, hmatateľné a niektoré i srdcovúce, až sa mi zdalo, akoby ich autori vystúpili z papiera, postavili sa pred stôl, hľadeli mi zblízka do tváre, a keďže nebol nablízku iný vinník, prišli z tých dávnych čias ukazovať prstom na mňa.

Niekoľko obálok som vynechala. Otvorila som ďalšie.

V niektorých pisatelia prosili o peniaze, pasy, zamestnanie či bezplatné cestovné lístky, podobné podvody sa dejú v každej spoločnosti a krajine prechádzajúcej zložitým obdobím. Dobro som vedela, ako pôsobí chaos, na akú hranu sa dostávajú ľudia, keď sa im život rozsype na kúsky a aké nerozvážnosti z toho pramenia, poznala som i prechodný stav, kým ešte nenarazili na dno a ľudské vzťahy stále vzbudzovali dojem normálnosti, hoci každodenný život už dávno spráchnivel pod hlukom hádok. Autori listov písaných raz po portugalsky, raz po anglicky, však napodiv nikoho neobviňovali, zdalo sa, že sa narodili preto, aby sa z nich raz stali prosebníci, a ten deň práve prišiel. Pokora biblických rozmerov pripomínajúca otrockú poslušnosť, s akou Jób znášal svoje skúšky. Pochopila som, že akýsi tajuplný svet, ktorému som nerozumela, sa sprisahal, aby pohltil moju sobotňajú noc. Znenazdajky sa priamo predo mnou rozprestrela krajina Antônia

Machada, vzdialená tisíce kilometrov, i keď ja som si pôvodne vyšla iba na podvečerný koktail. Prečo ma Robert Peterson so svojím krstným otcom vlákali do tejto pasce? Prečo?

Ani v listoch z ďalšieho objemného balíčka nezaznievalo pobúrenie. Niektoré boli podpísané, iné anonymné, pochádzali zväčša od vojakov, ktorí ich napísali na stroji a niesli ešte stopy priekleповého papiera, dozaista veľmi užitočného pred tridsiatimi rokmi, keď neexistovali iné rozmnožovacie možnosti. Hoci ich autormi boli vojaci, neukazovali prstom na nijakého nepriateľa. Nevedno, či existoval, či bol abstraktný alebo ho v listoch jednoducho vynechali. Tých dôstojníkov hlboko znepokojovala situácia v Portugalsku, chceli ponúknuť svoje služby v prípade zahraničného zásahu, a keďže im súčasní poverení predstavitelia neudelili audienciu, obracali sa na muža, ktorý mal v rukách skutočnú moc. V jednom liste pisateľ zostavil dvojstranový zoznam lusitánskych odbojových síl, označených za slabé alebo neexistujúce. Vysokopostavený dôstojník, ktorý netajil svoje meno, ba naopak, podčiarkoval ho v texte, aby ho ešte zdôraznil, vysvetľoval, že v sedemdesiatom piatom sa portugalské ozbrojené sily zmenili na blázninec, a keby v ústí Teja vybuchlo len jediné americké torpédo, celá krajina by vyletela do vzduchu. Práve preto sa obracal na velvyslanca a prosil ho, aby jeho rodáci mali s Portugalcami strpenie. Nech voči nim prejavia trochu portugalskej trpezlivosti. Očividne bola potrebná bezhraničná zhovievavosť.

Keď som otvorila jednu z najhrubších obálok z danej kôpky, všimla som si, že k listu je priložený zvláštny dokument. Dvakrát preložený papier rozmeru A2 s podrobným náčrtom *Lusitania Land* a tromi modrými šípkami označujúcimi sklady streliva a zbraní, ktoré ešte fungovali a do ktorých existovala munícia, a takisto podrobné pokyny na útok, čo nemal presiahnuť dve hodiny, rýchly manéver, aby nenastalo veľké krviprelievanie. *Please, don't shed any blood*, stálo napísané červeným pod modrými šípkami. Autor vytvoril stupnicu priorít a potom, akoby to bol pokyn, písal, že Portugalci sa radšej dajú premôcť silami

Spojených štátov a NATO, než by ich mala obsadiť obrnená divízia Brunete pod velením zomierajúceho Franca, ktorý by mal už ležať vystretý s nohami podopretými vankúšmi v paláci Moncloa. Bratia budme, no obchody do toho nemiešajme. Portugalskí vojaci by Španielov prijali iba v krajnom prípade, keby tak odvrátili najväčšiu pohromu v podobe Brežnevovej dlhej chlpatkej laby, natahujúcej sa z ďalekých stepí, aby nás lapila a nasledovne podrobila uprenému pohľadu bieleho medveďa, čo sa cedil cez jeho husté, hrôzostrašné obočie. No konkrétny nepriateľ, kvôli ktorému prebiehala táto korešpondencia, sa v listoch nespomínal. Nevedno, kto ním bol.

Mám pokračovať?

Musím, pretože mi v hlave vŕtala oprávnená otázka. Nevedela som, prečo ma sem bývalý veľvyslanec zavolať. Mal v úmysle zistiť, či by som bola ochotná zapojiť sa do jeho projektu, alebo ma chcel iba poučiť o krajine, z ktorej som pochádzala? Chcel ma vtiahnuť do sveta, o ktorom bol presvedčený, že by som ho pre jeho nesmiernu výnimočnosť mala milovať? Či si ho aspoň opäť zamilovať? Zamýšľal vo mne nájsť kúsok užitočného materiálu pre svojho krstného syna? Alebo za tým bolo ešte čosi hlbšie, menej hmatateľné, čo súviselo s nerozmotateľnou spleťou v jeho vnútri? Mal vlastné pohnútky a motívy? Ktovie. Listy doposiaľ vyjadrovali len duševné rozporenia, neodhaľovali dôvody ani príčiny. Na rozdiel od neodbytného krstného otca, sa v nich prejavovali zhovievavé duše privyknuté na chuť náhody.

Keď som otvorila ďalšie, ktoré rozprávali o ľuďoch potulujúcich sa od domu k domu, dojem zhovievavosti sa ešte umocnil. Bolo v nich všetko. Zoznamy príslušníkov PIDE, ktorým sa podarilo ujsť, ľudí, čo sa ubytovali v domoch po agentoch bývalej politickej polície, náčrty miest, kde tí agenti spávali, všemožné informácie, ktoré sa neoficiálnou cestou dostali veľvyslancovi do rúk, a predsa pisatelia všetkých listov prosili iba o pomoc pri nastolení všeobecnej harmónie. Harmónie všetkého so všetkým a všetkými.

Primälo ma to k zamysleniu. V prílohe k jednému zoznamu ktosi tvrdil, že niektorí členovia PIDE sa aj so svojimi rodinnými príslušníkmi ukryli do kasární, kde iba čakali, kým nevyhasnú vášne, aby sa potichu mohli vrátiť k svojim pokojným životom. Našli sa aj vzbúrenci, čo u seba prichýlili rodiny agentov, krmili ich a poskytovali im útočisko. Mená týchto milých vzbúrencov boli uvedené v liste, aby Američania vedeli, s kým môžu počítať pri obnove krajiny. Isteže, boli to buriči, ale dokázali hlboko súcitiť s inými. V jednom z listov týkajúcich sa bývania, zo zväzku, ktorý sa celý zaoberal obsadenými, stratenými či prázdnyimi domami, sa dokonca písalo, že od štátneho prevratu sa súcít hlboko zakorenil v portugalských srdciach. Zahľadela som sa na prečítané listy, ktoré sa mi vršili po pravici, a uvedomila som si, že súcít, hlboký súcít, čo vyčerpáva slabých, ale živí silných, sa vtedy chápal ako revolučný pojem. Súcít. Z tých listov bolo zrejmé, že vzniká republika súcitu.

Pochopiteľne, nie vždy prevažoval pasívny súcít, ktorý som pri listovaní v stránkach nachádzala vratký a poddajný medzi riadkami. Tak ako neexistujú dvaja celkom rovnakí ľudia či dva rovnaké listy, neexistujú ani dva rovnaké prejavy súcitu. V ďalšom liste menej ustráchaný pisateľ prosil, aby božský lúč osvietil hlavy určitých vodcov povstania a ich mená v texte jasne svietili napísané na stroji veľkými písmenami, ale hneď nato prosil o zhovievavosť so všetkými ľudskými bytosťami vrátane tých, ktoré na predchádzajúcej strane odsudzoval. Tu už nešlo iba o súcít. Prešiel sitom rozumu a stala sa z neho doktrína a rýdza láskavosť. V ďalšom liste sa vysoký cirkevný hodnostár ponúkol, že sa môže pustiť do ochraňovania správnych hodnôt v duchu križiackych výprav z dvanásteho storočia, ak to bude nevyhnutné, tak i s mečom v ruke, a svoju činnosť rozšíri po krajine od severu až na juh, v bývalých kolóniách i na ostrovoch ďaleko v mori, hoci vlastne nemal v pláne nič iné, len procesie v uliciach pokrytých palmovými listami, ktorých účastníci budú na chrbte niešť obrazy osláveného Krista. V listoch navrhovaných na veľvyslancovom stole však boli namiesto mečov páliá a ružence. Pochopila som,

že povstalcov pokladali za prostredníkov Zla, ale nepripisovali im zaň zodpovednosť, preto ich sotva bolo možné obviňovať. Z listov adresovaných veľvyslancovi, ktoré som teraz držala v rukách, vyplývalo, že vzbúrenci privodili krajine mnoho zlého, ale inak to neboli zlí ľudia. Boli iba poslovia. Ak malo Zlo záhadnú a tajuplnú povahu, bolo nevyhnutné konať rovnako nenápadne a tajomne. Preto všetci prosili veľvyslanca o to isté. Ale ako konať bez reálnych činov?

Ako niekoho umlčať, ale pritom nezabiť, ako niečo nebadane vyhubiť alebo vymazať z pamäti, ale nevyzradiť svoje prostriedky? Presnejšie, ako dosiahnuť, aby nikto netrpel, aby neexistovali páchatelia ani obeť? Posvietme si na páchatelov, stálo v jednom liste. Ako im odňať minulosť, prítomnosť a predovšetkým budúcnosť? Kiežby v tichosti zmizli, akoby ich uniesli mimozemšťania v modrom svetle. Nemohla by sa o to postarať CIA? Bezbolestne, dobromyseľne ich odstrániť, aby nikto netrpel? Útlacitné prosby. Bolo vidieť, že listy mu strkali pod tanier v reštauráciách, kde mal dohodnutý obed či večeru, alebo si ich našiel vo vreckách oblekov, čo mu priniesli z čistiarne. Z ponôš v nadväzujúcich listoch sa však zdalo, že hostiteľ nikomu neodpovedal. Azda preto ľudia pritvrdili v požiadavkách a vo zväzku listov od tých, čo presadzovali mlčanie, som našla najtrúfalejší text zo všetkých, datovaný už z polovice roku sedemdesiatšedem.

Pisateľkou bola istá zbožná žena. Bývala, bohužiaľ, hneď vedľa hlavného lisabonského vojenského veliteľstva. Ona a jej rodina mali už po krk neblahej prítomnosti revolucionárov z radov vojakov na vysokých postoch, obávali sa, že dôjde k posilneniu červených síl, a tak žiadali, aby ich nejaké americké lietadlo odviezlo na šire more. Podobné veci sa predsa diali, pravda, potajomky, ale i tak sa o nich vedelo. Šírili sa správy o podobných prípadoch z istých miest v Južnej Amerike, ktoré veľvyslanec podistým poznal, a všetko prebiehalo prosto a dôstojne. Odovzdať dušu stvoriteľovi počas nočného letu nielenže padne ľahko telu, ale vo vzduchu sa navyše očistí aj sama duša. Takáto smrť bola ako narodenie, človek si nič neuvedomoval. List podpísalo šesťstodvadsaťdva

ľudí, strany a strany podpisov, takže bol zo všetkých vo zväzku najhrubší. Podpísaní boli obyčajní ľudia, ktorí si jednoducho priali poslať deti do školy a žiť vo vlastnej krajine v mieri. Vyjadрили sa, že vkladajú záležitosť do veľvyslančových rúk. Zo sťažnosti v nasledujúcom liste som vyrozumela, že ho poslali do rezidencie v debničke ružových broskýň a nikto im ani len nepodaľoval za ovocie. Nasledovali správy plné trpkého rozčarovania. Bála som sa otvárať ďalšie obálky z tej kôpky, lebo nekonečný súcit v nich nadobúdal novú podobu a menil sa na pravý opak.

Prešla som k ďalšiemu balíčku, práve včas.

Niektoré z tých listov boli staré, napísali ich ešte pred mojím narodením, a azda preto sa mi zdalo, že ako študijný materiál za veľa nestoja, čo však nijako neznižovalo môj záujem a zvedavosť. Hovorím o listoch vizionárov. O listoch, ktoré konečne prinášali trochu veselosti, hoci to nebolo ich zámerom. S radosťou som ich otvárala, lebo ich pisatelia hovorili o budúcnosti, a tú si mohli predstavovať akokoľvek a rozdiel medzi ich fantáziami a tým, čo sa neskôr skutočne stalo, z nich robil komické texty, zavše na hranici humoru a drámy. Viditeľné sklady, v ktorých sa listy miestami už začínali trhať, prezrádzali, že niektoré prečítali nespočetne veľa ráz, dva boli dokonca zamastené od rúk. Stredoškolské odtlačky prstov. Veľvyslanec tie listy pravdepodobne čítal mnohokrát. Alebo niekto zaňho. Sedela som nad nimi hlboko do noci. Každý bol svojský. Niektoré boli pesimistické, vychádzali zo znepokojujúcich informácií a predpovedali, že Európu zničí chemická vojna, ktorú rozpúta sovietske impérium proti Západu ako posledný krč smrteľne zraneného slovanského zvera a vo vojne medzi červenými tam a modrými tu sa rozdelí severná časť Atlantického oceána, čo zasiahne ľudí, pozemské zvieratá, vtáky i ryby. Čas však ukázal, že všetko dopadlo úplne inak, bolo zrejmé, že autor sa mýlil a jeho predpoveď bola na smiech. Napokon, na smiech boli i optimistické a pro-vokačné listy, tragikomické dokonca dvojnásobne. Predpovede

sú vždy na smiech. Predpovede pisateľov týkajúce sa budúcnosti krajiny Antônia Machada o dvadsaťdeväť rokov neskôr mohli čitateľa iba pobaviť. Hoci som bola dosť sklúčená, už dávno som sa tak nenasmiala. Noc sa mi videla krátka, listy adresované veľvyslancovi, ktorý hodlal oživiť dejiny, nemali konca-kraja. Otvárala som jeden za druhým a uvedomovala si, že ma pohlcujú ako láva, i keď už mierne vychladnutá. A v tom spočívalo nebezpečenstvo.

Neusilovala som o to, nechcela som to ani som po tom netúžila, a predsa som sa ocitla tvárou v tvár dávny časom, prijímala som správy zo vzdialenej krajiny, ktorej som sa zriekla do takej miery, až som začala pochybovať, či existuje v súčasnosti, nieto či existovala v minulosti. Ten svet teraz vyliezol z diery v zemi, zjavil sa tu uprostred pracovne, zvjíal sa ako húsenica, čo ožíva a rastú jej krídla, a rozosmieval ma, ako sa mi to nestalo už dávno. Bývalý veľvyslanec pripravil ten balík skutočne dôsledne. Nič nenechal na náhodu. Postupoval metodicky, ba pokúsil sa aj o akúsi taktiku. Nebolo možné, aby som prečítala všetky listy. Po istom čase, keď ma už štípali oči, som prešla k vedľajšiemu stolu s kopírovacím zariadením. Začala som si robiť kópie. V tichom dome znel hluk zapnutého zariadenia ako stavebný stroj Caterpillar.

Koľko kópií som mohla urobiť? Sadla som si a sledovala belavý jas prenikajúci svetlíkom. Neskutočné a neveriteľné. Kto by to bol povedal? Prišla som ku krstnému otcovi na stretnutie, kde som sa rozprávala s hosťiteľom vo svojej rodnej reči, vonku mrzlo, stretnutie sa zmenilo na presviedčanie a napokon som sa celú noc až do svitania prehrňala v celej tejto korešpondencii. Pohrúžila som sa do listov v kôpkach a nevedela som sa od nich odtrhnúť. Preto ma zavolali. Preto sa ten muž náhle vrátil, jeho žena narýchlo zvolala všetkých tých ľudí a on sa ani nemal kedy prezliecť z hodvábneho obleku. Nechcelo sa mi to veriť, a predsa to bola pravda. Napadlo mi, čo asi robí Robert Peterson.

„Bob?“ zavolala som odo dverí knižnice.

Keď som zišla dolu, Bob chodil po chodbe s lopatou a oznamoval mi, že sneh zasypal dvere, cesta do Washingtonu je neprejazdná a my sme uviazli u jeho krstného otca. Jesenná fujavica, akú si nikto nepamätal, obklúčila dom. Ale už nebolo ráno. Vôbec som netušila, že je čosi po poludní. Najedli sme sa sami v kuchyni bývalého velvyslanca. Lopata stála opretá v rohu a čakala, kým Bob vykoná svoju úlohu. Prelomí lady. Znamenalo to, že budem mať dosť času vrátiť sa k prečítaným listom, ba aj k tým, ktoré som ešte neotvorila. A tak som navzdory všetkým očakávaniam strávila nedelné popoludnie sklonená nad listami z krajiny, odkiaľ som pochádzala, načúvala som hlasom, čo sa vznášali z papierov a získavali kontúry živých ľudí, prichádzali a odchádzali, striedali sa v miestnosti, akoby včera bolo dnes a dnes kedysi dávno, akoby všade bola budúcnosť a medzi dobou, ktorá uplynula a ktorá mala ešte prísť, neuplynul žiadny čas. Výnimočný, jedinečný jav, ako ho opisoval krstný otec? Len choďte, choďte, miss Machadová, uvidíte, že ak budete pozorne hľadať, medzi dlažbovými kockami ešte nájdete zvyšky tej munície. V ušiach mi stále dookola zneli jeho slová. Choďte, choďte a prineste niečo dobré a čisté, oslnivý príbeh, ktorý pohladí na duši. Všetci tvrdia opak, ale vedzte, že krása je dôležitejšia než pravda. Krása je najvyšším stupňom pravdy. Nezabúdajte na to.

Bola som si takmer istá, že v tej whisky mal niečo, čo mu pomáhalo zdokonaľovať sa v umení klásť pasce.

Táto udalosť sa stala koncom novembra 2003.

The Glassy House

Brookmont/On the Maryland

Side of the Potomac River.

THE HISTORY OF THE CITY OF BOSTON

FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME

BY
NATHANIEL BENTLEY

IN TWO VOLUMES.

LONDON:
PRINTED BY RICHARD CLAY AND COMPANY,
BUNGAY, SUFFOLK.

1911.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME

Bronzový dôstojník – Vasco Lourenço (n. 1942), jeden z aprílových kapitánov, v rokoch 1969 až 1971 bojoval v koloniálnej vojne v Guinei-Bissau, člen Hnutia ozbrojených síl (Movimento das Forças Armadas – MFA). V deň vypuknutia revolúcie slúžil ako kapitán na Azorských ostrovoch, takže na udalostiach sa priamo nezúčastnil.

Bula – portugalský obrnený transportér typu *chalmita*, používaný v koloniálnych vojnách, nasadený aj počas Klinčekovej revolúcie. Kapitán Salgueiro Maia velil konvoju zostavenému aj z týchto transportérov, prešiel v jednom z nich zo Santarém do Lisabonu a po demisii v ňom odviezli zosadeného predsedu vlády Marcela Caetana.

El Campeador – Otelo Saraiva de Carvalho (1936 – 2021), hlavný stratég Klinčekovej revolúcie. 25. apríla riadil celú operáciu z veliteľstva MFA v Pontinhi na okraji Lisabonu. *Carvalho* po portugalsky znamená „dub“, preto ho krstný otec označuje za *the biggest red oak*. Prezývka El Campeador vychádza z eposu o Cidovi. V osemdesiatych rokoch ho pre spojenie s teroristickou organizáciou FP-25 zatkli a odsúdili, neskôr mu bola udelená amnestia.

Charlie 8 – Salgueiro Maia (1944 – 1992), aprílový kapitán, jedna z kľúčových postáv Klinčekovej revolúcie, velil diani na Largo do Carmo, keď vojaci obklúčili kasárne, v ktorých sa skrýval Marcelo Caetano. Po skončení revolúcie odmietol politické posty. Zomrel ako štyridsaťsedemročný na rakovinu. Je hlavným hrdinom filmu *Apríloví kapitáni* (Os Capitães de Abril) Marie de Medeiros.

Henry Levia hriva – Henry Kissinger (n. 1923), americký diplomat.

krstný otec – Frank Carlucci (1930 – 2018), americký politik a diplomat. V rokoch 1974 – 1977 pôsobil ako velvyslanec v Portugalsku.

Major Umbela – postava vytvorená spojením viacerých vojakov, ktorí v noci na 25. apríla obsadili stanicu Rádio Clube Português. Vychádza najmä z osoby majora, neskôr generála Josého Manuela Costu Nevesa (n. 1940).

Muž s monoklom – generál António Spínola (1910 – 1996), portugalský dôstojník a politik. Počas revolúcie si ho dal do kasárni na Largo do Carmo zavolať priamo Marcelo Caetano a odovzdal mu svoju kapituláciu. Od mája do septembra 1974 zastával funkciu portugalského prezidenta.

Panvica (*frigideira*) – miesto, kde trestali politických väzňov v koncentračnom tábore v Tarrafale na Kapverdských ostrovoch. Išlo o kobku, v ktorej teplota dosahovala 50 – 60 °C a mnoho väzňov trest neprežilo.

PIDE – Polícia Internacional e de Defesa de Estado, politická polícia diktátorského režimu Nového štátu, neskôr premenovaná na DGS (Direção-Geral de Segurança). Mala sídlo na Rua António Maria Cardoso 22, kde jej príslušníci vypočúvali a mučili zatknutých občanov.

Zeca Afonso (1929 – 1987) – portugalský pesničkár, patril ku kritikom Salazarovho diktátorského režimu. Jeho pieseň *Grândola Vila Morena*, ktorá odznela dvadsať minút po polnoci 25. apríla v rádiu Renascença, bola jedným z hesiel na začatie revolúcie. Pieseň je vytvorená v štýle alentejanských spevov (*cante alentejano*), ide o hudobný žáner bez nástrojov, ktorý je od roku 2014 zapísaný v Reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva spolu s ďalším portugalským hudobným štýlom *fado*.

1872

1. The first part of the report is devoted to a general description of the country, its position, extent, and population. It is followed by a detailed account of the principal cities and towns, their history, and their commerce. The next part of the report is devoted to a description of the principal rivers and streams, their sources, and their course. It is followed by a description of the principal lakes and ponds, their extent, and their fisheries. The last part of the report is devoted to a description of the principal mountains and hills, their height, and their extent.

2. The second part of the report is devoted to a description of the principal minerals and fossils, their location, and their value. It is followed by a description of the principal plants and animals, their habits, and their uses. The next part of the report is devoted to a description of the principal occupations and industries, their progress, and their prospects. It is followed by a description of the principal educational institutions, their number, and their quality. The last part of the report is devoted to a description of the principal public buildings, their architecture, and their value.

3. The third part of the report is devoted to a description of the principal public works, their nature, and their extent. It is followed by a description of the principal public charities, their number, and their value. The next part of the report is devoted to a description of the principal public institutions, their number, and their quality. It is followed by a description of the principal public buildings, their architecture, and their value. The last part of the report is devoted to a description of the principal public works, their nature, and their extent.

4. The fourth part of the report is devoted to a description of the principal public works, their nature, and their extent. It is followed by a description of the principal public charities, their number, and their value. The next part of the report is devoted to a description of the principal public institutions, their number, and their quality. It is followed by a description of the principal public buildings, their architecture, and their value. The last part of the report is devoted to a description of the principal public works, their nature, and their extent.

Portugalské dejiny dvadsiateho storočia sú hlboko poznačené diktatúrou s názvom Nový štát, ktorej predstaviteľom bol António de Oliveira Salazar. V roku 1933, teda rok po tom, ako sa stal ministerským predsedom, vytvoril novú ústavu, ktorá v krajine ustanovila korporatívny, autoritatívny a totalitný režim. Charakterizovalo ho potláčanie základných ľudských práv, prenasledovanie tajnou políciou, neústupčivé udržiavanie zámorských území aj za cenu nezmyselných strát na životoch a tvrdá cenzúra pre novinárov a spisovateľov. Mnohé články a diela boli zakázané či osekané povestným „modrým perom“ (*lápiz azul*), preto autori neraz emigrovali, odmlčali sa alebo pristúpili k autocenzúre. Ani Salazarovo zranenie v roku 1968, keď ho na čele štátu nahradil Marcelo Caetano, neprinieslo očakávanú zmenu a uvoľnenie, a tak Hnutie kapitánov pripravilo prevrat a 25. apríla 1974 po vyše štyridsiatich rokoch diktatúry priniesla Klinčeková revolúcia konečne do krajiny demokraciu a slobodu – v občianskom živote i v tvorivom procese.

V literatúre vzniká takzvaná poaprílová generácia spisovateľov, tí využívajú nové postupy, metatextualitu či fragmentáciu textu a venujú sa aj dovtedy zakázaným témam ako kritika diktatúry, koloniálne vojny, skúsenosti emigrantov či emancipácia žien, ktorým Nový štát tradične prisudzoval úlohu domácich pani,

starajúcich sa o manžela a výchovu detí. Práve výrazné zvýšenie počtu žien spisovateľiek je ďalšou charakteristikou porevolučnej portugalskej literatúry. Patrí k nim napríklad Teolinda Gersão, Helena Marques, Maria Ondina Braga, Hélia Correia či Olga Gonçalves a jednou z najvýraznejších a najoceňovanejších autoriek je bezpochyby Lídia Jorge, ktorá svoj prvý román *Deň zázrakov* (O Dia dos Prodígios), publikovala v roku 1980.

Autorka vo svojich dielach často využíva dejiny ako pozadie, pracuje s nimi, nie je však kronikárkou, nezaznamenáva chronologicky udalosti, ale pretvára ich do umeleckej, estetickej podoby a sama vraví, že „umenie je vzburou proti histórii“. Vracia sa k obdobiu salazarizmu nielen v Portugalsku, ale využíva aj svoje skúsenosti z učiteľského pôsobenia v Angole a Mozambiku a v diele *Šumiace pobrežie* (A Costa dos Murmúrios) približuje absurditu a hrôzy koloniálnej vojny z pohľadu protagonistky Evy Lopo, manželky jedného z dôstojníkov. Tá sa s dvadsaťročným odstupom usiluje nájsť pravdu medzi oficiálnou verziou dejín a skutočnosťou, medzi pohľadom domáceho obyvateľstva a kolonizátorov. Kniha bola v roku 2004 adaptovaná do úspešnej filmovej podoby.

V románe *Nezabudnuteľní* (Os Memoráveis) sa Lídia Jorge zameriava na jedinečný historický okamih, na spomínanú Klinčekovú revolúciu, ktorú Portugalci privítali s eufóriou a veľkými očakávaniami, hľadá útržky spomienok „zakliesnené medzi dlažbovými kockami“ lisabonských ulíc a ich prostredníctvom premýšľa nielen o výnimočnom dni, ale i o nádejach a sklamaníach v súvislosti s prechodom k demokracii. Dielo vyšlo v roku 2014, štyridsať rokov po udalostiach dvadsiateho piateho apríla, keď je ešte revolúcia pre časť obyvateľstva živou súčasťou pamäti, pre mnohých mladých sa však už stala iba zabudnutým bodom v dejinách. Lídia Jorge ju približuje z pohľadu priamych účastníkov diania, hoci ich nepomenúva pravými menami, ale symbolicky prezývkami. Niektorí sú jasne identifikovateľní ako Salgueiro Maia (Charlie 8), Otelo Saraiva de Carvalho (El Campeador) alebo Vasco Lourenço

(Bronzový dôstojník), iní sú fiktívni, no inšpirovaní črtami skutočných osôb, jedni i druhí však predstavujú univerzálne postavy, aké môžeme nájsť aj v iných revolúciách. Deväť nezabudnuteľných podáva svoje svedectvo trom mladým novinárom, ktorí sa narodili až po dvadsiatom piatom apríli, minulosť je im vzdialená a prístupujú k nej rozličným spôsobom. Margarida Lota sa nadchýna pri každej novej informácii a idealizuje si osobnosti, s ktorými vedie rozhovory, Miguel Ângelo, naopak, hľadá na ne skepticky a cynicky, hoci ani on sa po niektorých rozhovoroch nevie ubrániť obdivu. Najkomplexnejší je pohľad rozprávačky Any Marie, pre ktorú je návrat do Portugalska a minulosti zároveň návratom k osobným bolestným spomienkam. Ana Maria je dcérou revolucionárov, odmalička ju obklopovali aprílové fotografie, osobnosti, články a heslá, ale po odchode matky zatrpkne, zanevrie na svoje korene, na „bezvýznamný pásik zeme, veľký asi ako uterák“, odíde do Washingtonu, do „oka v oku“, a túži prinášať reportáže z veľkých vojnových konfliktov na celom svete. Keď ju poveria úlohou zozbierať materiál na pripravovaný diel dokumentárneho seriálu *Prebudené dejiny*, je nútená konfrontovať sa so svojou minulosťou a hľadať si aj cestu k otcovi a rodnej krajine. V jej postave sa spája prítomnosť s minulosťou a kolektívne spomienky s osobnými. Východiskovým bodom je pre ňu zaprášená fotografia aktérov revolúcie z leta 1975, ktoré charakterizovali manifestácie, vyhrotené strety medzi pravícou a ľavicou a hrozil dokonca aj vojenský zásah Spojených štátov amerických. Frank Carlucci, v románe pod menom krstný otec, ktoré zjavne odkazuje na legendárnu postavu kníh Maria Puza, bol ako veľvyslanec v Lisabone očitým svedkom a významným účastníkom tohto procesu, sledoval, ako Portugalci odložili „zbrane do skríň“ a navzájom si odpustili. Chce preto zaznamenať mimoriadnu nekrvavú revolúciu, kým sa na ňu celkom nezabudne, a posielala Anu Mariu do vlasti, aby hľadala živé, žiarivé spomienky.

Muži (a jedna žena), s ktorými sa stretáva reportérka, však nie sú glorifikovaní hrdinovia, ale ľudia z mäsa a kostí, čo zostarli, zlyhali, zažili sklamanie aj protivenstvá, pre ktorých nebolo ľahké

prispôbiť sa plynutiu času a každodennej rutine. Žijú späť s revolúciou, no eufóriu nahradilo rozčarovanie, lebo mnohé ideály a sľuby sa rozplynuli pri strete s realitou. Prostredníctvom Majora Umbelu sledujeme korupciu na úradoch, príbeh Charlieho 8 nám ukazuje nespravodlivosť páchanú na čestnom človeku, El Campeador nostalgicky spomína na svoju rolu stratéga, manželia Pontaisovci sa stiahli do úzadia a s udalosťami už nechcú mať nič spoločné a Bronzový dôstojník sa priam donkichotsky usiluje zaznamenať zásluhy každého účastníka, ktorému sa nedostalo uznania. Ale aj napriek úpadku a frustrácii sa ich spomienky zhodujú v jednom – Klinčeková revolúcia pre všetkých znamenala obrovskú nádej a radosť, slovami Bronzového dôstojníka to bol „jednoducho zázrak“. Zázrak, ktorý si treba pripomínať, ktorý nemá ustrnúť v minulosti a ktorého odkaz a morálne hodnoty sú aktuálne dodnes.

Silvia Slaničková

hovorí portugalská spisovateľka Lídia Jorge v rozhovore
s prekladateľkou Silviou Slaničkovou.

Ústrednou témou románu *Nezabudnuteľní* je Klinčeková revolúcia, ktorou sa zaoberá aj váš prvý román *Deň zázrakov* (O Dia dos Prodígios) publikovaný v roku 1980. Čo vás primálo vrátiť sa k tejto téme o vyše tridsať rokov neskôr?

Motivovali ma viaceré okolnosti. Ubehlo veľa času a výnimočné historické dni, ktoré znamenali koniec jednej éry a začiatok novej, sa zmenili len na nostalgickú spomienku pre tých, čo ich zažili, a hmlistú predstavu pre mladšie generácie. Chcela som pripomenúť, že sa udialo niečo vsutku mimoriadne a veľkolepé a je nespravodlivé, ak sa na to zabúda. Literatúra má úžasnú schopnosť obnoviť rozhodujúce okamihy dejín, i keď sa z nich už stal mýtus. Vie ukázať, ako utópie podnecujú k činom a že najlepšie, čo z nich neraz ostane, je poetický obraz. Román *Nezabudnuteľní* som napísala, aby sa zachoval tento posledný dar, ktorý v sebe nesie prísľub budúcnosti. Aby sa zachovala krajšia stránka vecí.

Román je postavený na rozhovoroch troch mladých novinárov s osobnosťami revolúcie, ktorých sa, okrem iného, spytujú na najvýraznejšie spomienky z toho dňa. Ako sa na revolúciu pamätáte vy? Aké spomienky sa vám vynárajú v pamäti?

Pre mladých ľudí mojej generácie, ktorí túžili po slobode, to bol kľúčový okamih. Dychtili sme po tom, aby sa skončil skostnatený režim s veľmi svojským imperialistickým pohľadom. My sme

generácia koloniálnych vojen v Afrike. Dvadsiateho piateho apríla, keď prišla revolúcia, som bola v meste Beira v Mozambiku. Ešte aj dnes, keď si spomeniem na správy, ktoré k nám prichádzali z Lisabonu, hrdlo sa mi stiahne od radosti. Vedeli sme, že vojna, do ktorej sme boli zapojení, sa skončí a príde demokracia so slobodnými voľbami, slobodou prejavu a slobodnou tlačou. Ten pocit dokážu pochopiť iba ľudia, čo zažili diktatúru. Revolúcia sa odohrávala v Lisabone, zatiaľ čo ja som bola v Beire. Komunikačných prostriedkov bolo v tých časoch málo. Spomínam si, ako sme s uchom prilepeným na rádio počúvali správy prichádzajúce zďaleka. Niektorí ľudia plakali. Celú jednu generáciu poznačila myšlienka, že ak je smerovanie dejín priveľmi nespravodlivé, možno ho zmeniť.

Hoci nejde o historický román, dozvedáme sa množstvo podrobností z priebehu revolúcie. Predchádzalo písaniu románu štúdium materiálov z tej doby? Rozprávali ste sa i vy sama s niektorými osobnosťami?

Materiály som získavala postupne, mala som doma dosť obsiahlu dokumentáciu. Rozprávala som sa i s viacerými aktérmi revolúcie, najmä s tými, ktorých som potom stvárnila ako postavy vo svojej knihe. Pokladala som za veľmi dôležité nezavádzať, pokiaľ ide o fakty či hlavné osobnosti dvadsiateho piateho apríla. Mojim zámerom bolo podať mytologický príbeh, ale nijaká zo skutočností, ktorá ho podopiera, nie je lživá. Rozhovory s predstaviteľmi revolúcie boli pre mňa podstatné, lebo mi potvrdili, čo som tušila. Tí muži vedeli a dodnes vedia, že boli strojcami zmeny, ktorá ich presiahla. Čas z nich nestvoril *hrdinov*, stali sa z nich *nezabudnuteľní*, a to nie je to isté. Pretože ľudia, ktorí vykonajú podobné činy, si len ťažko dokážu nájsť miesto v demokracii, režime, čo zriedka plodí hrdinov. Pre mladých, ktorí vtedy nežili, patrili tí ľudia do minulosti, boli to mŕtve postavy spojené so zlyhaniami. Napadlo mi, že by som ich mala vzkriesiť, nechať ich prísť z budúcnosti. Táto transfigurácia bola veľmi dôležitá. Ako zaujímavosť by som rada

spomenula, že jeden z obrazov, ktoré ma sprevádzali pri písaní, bola fotografia Josefa Koudelku *Odyseov návrat*.

V rozhovore s Bronzovým dôstojníkom zaznie veta, že dejiny majú sklon zjednodušovať, história sa sústreďuje na dátumy, mená, holé fakty. Vo vašom románe je to práve naopak, do popredia vystupujú životy a prežívanie nezabudnutelných aktérov revolúcie. Bolo vaším zámerom vytvoriť protiklad k tomuto historiografickému prístupu?

Spisovateľka Agustina Bessa-Luís vravievala, že dejiny sú iba kontrolovaná fikcia. Súhlasím s ňou, historiografia sa zameriava na pochopenie a vysvetlenie kolektívnych činov. Literatúra však neukazuje, len ako sa veci odohrali, ale ponúka aj myšlienku, ako sa asi mohli odohrať. A tým vkladá medzi ne tenučký list papiera, túžbu, aby budúcnosť zahŕňala čosi mieriace k iným obzorom, ba dovolím si povedať, aby obsahovala inú realitu, ktorá bude bližšia dokonalosti. Zopakujem vetu, ktorou som kedysi vysvetľovala tento rozdiel – literatúra umýva horúcimi slzami studené oči dejín. To som sa usilovala dosiahnuť románmi *Deň zázrakov* (O Dia dos Prodígios), *Šumiacie pobrežie* (A Costa dos Murmúrios) a *Nezabudnutelní* (Os Memoráveis). Stvoriť stránky, ktoré budú rozprávať, smiať sa a plakať rovnako ako ľudia.

Z viacerých rozhovorov a životných príbehov románových postáv vyznieva rozčarovanie. Zo žiarivého okamihu dejín sa stala trpká realita a mnohé sny sa nenaplnili. Je to nevyhnutný proces?

Áno, domnievam sa, že po každej revolúcii nevyhnutne prichádza rozčarovanie, ak pod revolúciou chápeme koncept Veľkej francúzskej revolúcie, teda zmenu postavenú na utopických ideáloch, ktorá má radikálny priebeh a vždy so sebou prináša násilie. Ak sa však zamyslíme nad tým, že revolúcie prichádzajú v časoch, keď ľudia už viac neznesú nespravodlivosť, je pochopiteľné, že so sebou nesú nepokoje a nasledovné prispôsobovanie sa normálnemu behu času má za následok rozličné formy rozčarovania.

Môžu však byť aj kvasom, z ktorého vykvitne budúcnosť. Dvadsiaty piaty apríl je pre Portugalsko nesmierne dôležitý. A rovnako i pre Európu a ďalšie krajiny, pretože to bola prvá nekrvavá revolúcia, ktorá predznamenalala veľkú vlnu demokratizácie v posledných desaťročiach dvadsiateho storočia. Bola to prvá mierová revolúcia, čo zvrhla diktátorský režim – či už hovoríme o diktatúrach na Pyrenejskom polostrove alebo o diktatúrach vo východnej Európe. Historici, analytici i umelci sa zhodujú, že nenásilná portugalská revolúcia bola predchodcom celkom novej tendencie.

Aký ohlas vyvolalo toto dielo v Portugalsku?

Stále má čitateľov, hovorí sa o ňom a upriamilo pozornosť mladších čitateľov na udalosti nedávnych dejín, ktoré sú im vzdialené. Nemôžem sa sťažovať na nezájum, ba práve naopak. Ale ľudia, ktorým v Portugalsku hovoríme „aprílovci“, teda tí, čo nemajú radi, keď sa ukazujú negatíva porevolučnej doby, sú voči nemu rezervovanejší, pokladajú román za priveľmi kritický. Z druhej strany, konzervatívci a osoby, ktoré s nostalgiou spomínajú na bývalý režim, ho kritizujú ako príliš idealistický. Ja sa však nazdávam, že skutoční čitatelia literatúry presne chápu jeho význam. I keď nejaká kniha opisuje revolúciu, pesimizmus ani optimizmus nie sú meradlom jej kvality. Dôležitá je poetika a pohľad na zápasy v ľudských životoch.

Novinári, ktorí v románe pripravujú materiál pre seriál *Prebudené dejiny*, sú mladí, narodili sa po revolúcii, a tak je to pre nich vzdialená téma. Myslíte si, že je dôležité hovoriť o nej dnešným mladým ľuďom? Je váš román predovšetkým pre nich?

Áno, táto kniha je určená im. Ana Maria Machadová, Margarida Lota a Miguel Ângelo sa stretávajú s nezabudnuteľnými mužmi, aby pochopili, čo sa stalo v ten zlomový deň v roku 1974, keď bolo päťtisíc mladých Portugalcov ochotných riskovať život za slobodu. Tento deň medzi nami ostane naveky mladý, lebo odvaha a nádej neodmysliteľne patria k mladosti. Keď som sa rozhodla napísať

túto knihu, prechádzali sme obdobím hlbokoj finančnej a spoločenskej krízy, spojenej so zásahom európskej Trojky, a mnoho mladých vinilo z krízy demokraciu. Táto kniha im chce ukázať, že to tak nie je. Že dejiny so sebou prinášajú nevysvetliteľné výkyvy a vďaka literatúre sa môžeme usilovať pochopiť, ako ľudia prežívajú svoje ilúzie a dezilúzie tvárou v tvár týmto protichodným procesom. V dnešných časoch, keď sa čoraz viac ľudí pridáva k populistickým a totalitným hnutiam, pretvoreným v súlade s novou a mocnou digitálnou kultúrou, má určite zmysel hovoriť mladým o zdravom rozume a odvahe.

Doktor Salamida predstavuje v románe človeka ešte vždy zapáleného pre revolúciu, hľadajúceho heslo pre ďalšiu, čo má prísť v budúcnosti, a je to azda preto, že jeho úloha súvisela s „magickým svetom hudby“. Akú rolu hrá podľa vás hudba, literatúra či všeobecne umenie v kľúčových okamihoch dejín?

Umenie, hudba a literatúra zohrávajú v živote národov a pri ich zakladaní veľmi osobitú úlohu. Taliani dobre vedia, čo pre nich znamenal Verdi. *Deviata symfónia* sa nám viaže k vzniku Európskej únie. Azda však ani nemusíme zachádzať do významných hudobných diel, aby sme našli melódie, čo sa spájajú so zlomovými okamihmi v živote spoločností. Pieseň *Bella Ciao*, ktorú spopularizovali partizáni, je dodnes symbolom odboja voči totalite. V Portugalsku sa nádherná zborová pieseň *Grândola Vila Morena*, jedno z hesiel dvadsiateho piateho apríla, stala znakom mocnej životnej sily, ktorú revolúcia ešte vždy zanecháva v spoločnosti. Umenie vo svojich rozličných podobách premieňa dejiny na mýtus, dáva im transcendentálnu povahu a spomaľuje zabúdanie.

Kolegovia Any Marie Machadovej zbierajú materiál pre ďalšie diely seriálu vo svojich krajinách a je zrejmé, že jeden z dielov by sa mal zamerať i na nežnú revolúciu. Čo by ste odkázali čitateľom na Slovensku, ktorí si pred dvoma rokmi pripomenuli tridsiate výročie revolúcie? Je tento román aj o nich?

V Portugalsku rastie jeden druh krásnych, bohatých tmavočervených ruží, ktorým sa hovorí „zamatové ruže“. Keď premýšlam o nežnej revolúcii, vždy myslím na tie ruže, lebo mi pripomínajú naše klinčky. Tieto dve udalosti sú prepojené a ich najvýznamnejší predstavitelia to kedysi i jasne ukázali. V oboch krajinách sme sa zbavili pridlhých diktatúr, ale tak, aby bol tento prerod čo najmenej bolestivý. Nazdávam sa, že slovenskí čitatelia polahky pochopia, o čom hovorí román *Nezabudnuteľní*, a v udalostiach, ktoré sa odohrali u ich vzdialeného suseda, uvidia zrkadlo, čo nás k sebe približuje. Predovšetkým by som však chcela, aby sa slovenskí čitatelia pohrúžili do týchto stránok a aby im boli blízke pre ľudský rozmer, ktorý predostierajú a ktorý je oveľa dôležitejší než politický odkaz.

